

Kuka määrää köyhää? Perustoimeentulotuella elävien kokemus taloudellisesta autonomiasta

Anton Laaksonen

2021 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

**Kuka määrää köyhää? Perustoimeentulotuella elävien kokemus
taloudellisesta autonomiasta**

Anton Laaksonen
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö
kesäkuu, 2021

Anton Laaksonen

Kuka määrää köyhää? Perustoimeentulotuella elävien kokemus taloudellisesta autonomiasta

Vuosi 2021 Sivumäärä 40

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata perustoimeentulotuella elävien aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia taloudellisesta autonomiasta. Tavoitteena oli tuoda näkyväksi aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia ja näkökulmia aiheesta, sekä luoda pohjaa aikuissosiaalityön menetelmien kehittämiseen. Tämän opinnäytetyön toimeksiantaja oli Helsingin kaupungin yksi aikuissosiaalityön yksikkö.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostui taloussosiaalityöhön ja itseohjautuvuusteoriaan liittyvistä käsitteistä. Opinnäytetyö toteutettiin laadullisella tutkimusmenetelmällä, ja sen aineisto kerättiin haastattelemalla kolmea pitkäaikaisesti perustoimeentulotukea saavaa aikuissosiaalityön asiakasta. Aineisto jäseneltiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Opinnäytetyön perusteella perustoimeentulotuella elävien kokemus taloudellisesta autonomiasta oli rajoittunut, ja se näkyi ennen kaikkea vähinä mahdollisuuksina oman taloudellisen tilanteensa parantamiseen. Perustoimeentulotuki muiden tukien kanssa muodostaa monimutkaisen järjestelmän, josta on vaikea irtautua. Haastateltavat kokivat tärkeäksi oman työntekijän, joka tuntee asiakkaan ja pystyy huomioimaan hänet yksilönä. He olivat saaneet asiallista ja hyvää ohjausta taloudellisissa kysymyksissä sosiaalitoimesta, mutta ohjaus oli lähinnä keskittynyt nykyhetken rahankäytön hallintaan, sen sijaan, että se olisi pitkäjänteistä tavoitteellista työskentelyä asiakkaan taloudellisen toimintakyvyn parantamiseksi.

Opinnäytetyön tuloksia voi hyödyntää aikuissosiaalityön työmenetelmien kehittämistyössä. Näiden tulosten pohjalta voisi selvittää perustoimeentulotuella elävien kokemuksia taloudenhoiton motivaatiosta, ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Jatkotutkimusta voisi tehdä myös tarkastelemalla perustoimeentulotuella elävien henkilöiden, jotka eivät ole aikuissosiaalityön asiakkaita, kokemuksia taloudellisesta autonomiasta ja vertailla niitä aikuissosiaalityön asiakkuudessa olevien kokemuksiin.

Asiasanat: perustoimeentulotuki, taloudellinen autonomia, taloussosiaalityö, itseohjautuvuusteoria

Anton Laaksonen

Who Is in Charge of the Poor? Financial Autonomy of Those Living with Basic Social Assistance

Year

2021

Pages

40

The purpose of this Bachelor's thesis was to study how those who live with basic social assistance experience financial autonomy. The aim was to bring out the experiences and views of the clients of adult social work, and to create the basis for improving adult social work methods. The thesis was commissioned by one of the adult social work units in the City of Helsinki.

The theoretical framework consisted of concepts related to financial social work and Self-Determination Theory. The study was conducted using qualitative research methodology and the data was collected by interviewing three clients of adult social work, who had been living with basic social assistance for a long time. The data was analysed using content analysis.

The results of the thesis showed that those who live with basic social assistance feel that their financial autonomy is limited. The limitedness means first and foremost small possibilities to improve one's financial situation. The basic support assistance forms a complex system with other benefits, and it's difficult to get out of that system. The interviewed clients viewed the role of a familiar (social) worker as important, because they know the client and can take their unique living situation into account. The interviewees had received appropriate and good guidance from the social office on financial questions. The guidance had mostly been focusing on the current situation, and not so much on improving the financial capabilities in the long run.

The results of this thesis can be used in improving the work methods of adult social work. Based on these findings, further research could be made to study the motivation for managing their finances and the factors that affect it, of those who live with basic social assistance. Further research could also be made to study the experiences of financial autonomy of those living with basic social assistance but who are not clients in adult social work, and to compare those results to these findings.

Keywords: basic social assistance, financial autonomy, financial social work, self-determination theory

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Taloussosiaalityö aikuissosiaalityön kentällä	8
2.1	Kunnissa tehtävä taloussosiaalityö.....	9
2.2	Perustoimeentulotuki.....	10
2.3	Köyhyyden määrittäminen	11
3	Itseohjautuvuusteoria	12
3.1	Autonomia.....	13
3.2	Autonomian vahvistaminen sosiaalitoimessa	13
4	Aiempia opinnäytetöitä, tutkielmia ja tutkimuksia	14
5	Opinnäytetyön toteutus	16
5.1	Opinnäytetyön tavoite ja tutkimuskysymykset	16
5.2	Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu	17
5.3	Aineiston analysointi.....	19
5.4	Eettisyys ja luotettavuus	20
6	Tulokset	22
6.1	Autonomian kokemus	23
6.2	Rajalliset vaikuttamismahdollisuudet	23
6.3	Työntekijöiden rooli	26
7	Johtopäätökset	27
8	Pohdinta	29
	Lähteet.....	32
	Taulukot	36
	Liitteet	37

1 Johdanto

Pystyn nimeämään täsmällisesti hetken, jolloin opinnäytetyöni idea syntyi. Sain idean kuunnelllessani Yle Areenasta radiodokumenttia *Kaappi, laveri ja metri lattiaa* (Leppänen, Karikoski & Lindholm 1991), jossa on haastateltu Pursimiehenkadun asuntolassa majoittuvia asunnottomia henkilöitä. Dokumentissa eräs haastatelluista toteaa: “niillä on määräysvalta, ei meikäläisellä -- jollain on oikeus ja määräysvalta, kaikilla muilla- muut ollaan täyttä p***aa.” Haastateltava viittaa tällä ymmärtääkseni asuntolan sääntöihin, mutta se herätti ajatuksen autonomiasta ja itsemääräämisoikeudesta yleisemmin.

Työskentelin viime kesänä sosiaaliohjaajana Helsingin kaupungin yhdessä aikuissosiaalityön yksikössä, ja siellä työskennellessäni kohtasin paljon perustoimeentulotuen varassa eläviä asiakkaita. Opinnäytetyön tarve syntyi työelämälähtöisesti. Aikuissosiaalityön asiakkaana on ihmisiä, jotka eivät ota vastuuta taloudenhoidostaan, ja minua jäi mietityttämään tämän ilmiön taustalla olevat syyt. Vastuun ottaminen jonkin asian hoitamisesta vaatii motivaatiota kyseiseen tehtävään. Aiheeseen enemmän perehtyessäni törmäsin erääseen motivaatioteoriaan, itseohjautuvuusteoriaan, jonka mukaan motivaation syntyy tarvitään autonomiaa, kokemus siitä, että voi itse päättää jonkin asian tekemisestä.

Tämä opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Helsingin kaupungin yhden aikuissosiaalityön yksikön kanssa. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata perustoimeentulotuella elävien aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia taloudellisesta autonomiastaan, sekä kartoittaa, miten aikuissosiaalityössä voitaisiin vahvistaa asiakkaiden taloudellisen autonomian kokemusta.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuoda näkyväksi asiakkaiden kokemusta ja ääntä. Opinnäytetyössä tuotettua tietoa voi hyödyntää aikuissosiaalityön menetelmien kehittämiseen asiakkaita paremmin palvelevaksi. Opinnäytetyön tulokset voivat myös kannustaa aikuissosiaalityön työntekijöitä työotteensa kehittämiseen. Varsinainen kehittämistyö ei kuitenkaan kuulunut tähän opinnäytetyöhön.

Moni suomalainen elää taloudellisessa ahdingossa, ja yhteiskunnallisessa keskustelussa heidät usein nähdään yksin syypäinä tilanteeseensa. Tämän koetaan antavan oikeuden moralisoida heidän tekemisiään. Minna Zechner toivoo asenteellista muutosta siihen, kuinka taloudellisesti vaikeassa tilanteessa elävät nähdään ja miten heistä puhutaan. Otetaan huomioon myös olosuhteet, yksilölliset taustatekijät sekä yhteiskunnalliset rakenteet, jotka kaikki vaikuttavat yksilön taloudelliseen toimintakykyyn. (Zechner 2019, 16.) Saari, Behm ja Lagus kirjoittavat ”sosiaalipummien” aiheuttamasta moraalipaniikista Suomessa. Keskustelupalstoilla toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaat nähdään työtä vieroksuviksi ja päihteitä käyttäviksi sosiaalipum-

meiksi, jotka eivät ansaitse yhteiskunnan tukea ja heidän kunniallisuuttaan kyseenalaistetaan. Heidän oletetaan olevan tyytyväisiä elämäntapaansa ja elintasoonsa, ja hyväksikäyttävän järjestelmää muiden joutuessa maksajiksi. (Saari, Behm & Lagus 2017, 212-213, 231.) Tässä opinnäytetyössä halusin tuoda esiin pitkäaikaisesti toimeentulotukea saavien omaa ääntä ja omia kokemuksiaan aiheeseen liittyen.

2 Taloussosiaalityö aikuissosiaalityön kentällä

Aikuissosiaalityön kenttä on yhtä moninainen kuin on sen asiakaskuntakin. Suomessa aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö on etupäässä keskittynyt työllistymisen edistämiseen sekä toimeentulotukeen. “Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon”, todetaan Suomen perustuslaissa (731/1999 19 §). Laki siis takaa kaikille ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon. Toimeentulotuesta määrätään tarkemmin toimeentulotukilaissa (Laki toimeentulotuesta 1412/1997). Toimeentulotuki koostuu perus-, täydentävästä sekä ehkäisevästä toimeentulotuesta. Oma kokemukseni aikuissosiaalityötä tehneenä on, että lähes poikkeuksetta aikuissosiaalityön asiakkuuteen liittyy taloudellinen puoli. Osa asiakkuuden syistä on suoraan toimeentuloon liittyviä, kuten taloudelliset haasteet, velkaantuminen ja toimeentulon riittämättömyys. Muut syyt asiakkuuteen, kuten päihde- ja peliongelmat, elämän kriisitilanteet, elämänhallinnan tai asumisen haasteet johtavat yleensä toimeentulon haasteisiin. Näin toteaa myös Sällinen (2019, 70) artikkelissaan taloussosiaalityön hyödyntämisestä aikuissosiaalityössä.

Toimeentulo ja talouskysymykset ovat olleet osa aikuissosiaalityön työnkuvaa pitkään, mutta taloussosiaalityö on terminä ja työorientaationa suhteellisen tuore ilmiö. Taloussosiaalityön kehittäjänä ja uranuurtajana on toiminut Reeta Wolfsohn, joka on kehittänyt taloussosiaalityön mallia Yhdysvalloissa 2000-luvun alusta alkaen (Financial Social Work 2020). Taloussosiaalityö ei ole ainoastaan rahasiirtoja, vaan siihen kuuluu myös asiakkaiden psykososiaalinen tuki taloudelliseen selviytymiseen ja ohjaus ja neuvonta taloudellisissa kysymyksissä. Mallin tavoitteena on asiakkaan taloudellinen hyvinvointi. En tässä opinnäytetyössä tarkastele taloussosiaalityötä Wolfsohnin kehittämänä tiettyä työmenetelmänä, vaan yleisesti talouden teemojen ympärillä tehtävänä sosiaalityönä.

Taloussosiaalityötä tehdään ihmisten taloudellisen toimintakyvyn parantamiseksi. Toimintakyky on käsitteenä laaja, ja Viitasalo (2019, 9) määrittää taloudellisen toimintakyvyn tarkoitettavan taloudellisten tietojen ja taitojen ja arkisen taloudenhallinnan lisäksi kykyä varautua muutoksiin ja tulevaisuuteen, kykyä seurata taloutta, sekä erilaisiin tuotteisiin ja palveluihin liittyvien valintojen tekoa. Viitasalo edelleen nimeää kolme tasoa, joilla taloudellisen toimintakyvyn parantamiseen tähdätään sosiaalityössä. Nämä tasot ovat taloudellisen toimintakyvyn

vahvistaminen asianajona, työmenetelmänä sekä kohtaamisena. Asianajaminen tarkoittaa esimerkiksi vaikuttamistyötä ja (rakenteellisiin) epäkohtiin puuttumista asiakkaan puolesta. Työmenetelmiä on kehitetty sekä yksilö-, että ryhmätasolla, ja niiden tarkoitus on suunnitelmallisesti tukea asiakasta. Sosiaalialan työ on vuorovaikutuksellista kohtaamista, jossa hyödynnetään psykososiaalista otetta ja asiakkaan motivoimista. (Viitasalo 2019, 10.)

Yksi selkeä taloudenhallinnan haasteita kuvaava mittari on tilastot: maksuhäiriömerkintöjen ja ulosotossa olevien henkilöiden määrät. Maksuhäiriömerkintöjen määrä kasvaa vuosi vuodelta ja maksuhäiriömerkintä löytyi vuoden 2020 lopulla yhteensä noin 392 000 suomalaiselta (Asiakastieto 2021). Ulosoton perintätoimien kohteena oli saman vuoden aikana noin 516 000 velallista luonnollista henkilöä, mikä on 1,8 % enemmän kuin vuonna 2019 (Findikaattori 2021). Taloudellisten vaikeuksien takana on monenlaisia tilanteita; tulojen yllättävä pieneneminen tai ylimääräiset menot, velkaantuminen, sosiaaliturvan ja etuuksien matala taso, välinpitämättömyys tai taloudenhoidon taitojen puuttuminen. Perustoimeentulotuella eläessä yksi yllättävä meno, esimerkiksi lemmikin sairastuminen, voi sekoittaa koko pakan, kun rahat on laskettu riittäviksi vain välttäviin menoihin, joihin eläinlääkärinkuluja ei huomioida. Nykyisenkaltainen kulutusyhteiskunta ei myöskään kannusta vastuulliseen ja kestäväan rahankäyttöön, kun markkinoijat luovat kuluttajille uusia tarpeita, ja kulutusluottoyhtiöt mainostavat perässä, että meiltä saat parilla klikkauksella rahat tilillesi saman tien. Taloussosiaalityölle löytyy siis työnsarkaa.

2.1 Kunnissa tehtävä taloussosiaalityö

Kunnissa tehtävä taloussosiaalityö on monipuolista, ja vaatii laajaa osaamista sosiaalitoimen sosiaaliohjaajilta ja -työntekijöiltä. Taloussosiaalityön tarve on myös tunnistettu työelämässä. *PRO SOS - Uudenlaista sosiaalityötä yhdessä rakentamassa* on vuosina 2016-2019 toiminut valtakunnallinen hanke, jonka tavoitteena oli aikuissosiaalityön kehittäminen, ja jossa taloussosiaalityö oli nostettu yhdeksi hankkeen kärkiteemoiksi (PRO SOS 2021). Esittelen seuraavaksi muutamia taloussosiaalityön menetelmiä, joita aikuissosiaalityössä käytetään. Listaus ei ole kattava, mutta oman kokemukseni perusteella nämä työtavat tai -menetelmät ovat osa aikuissosiaalityön arjen työtä.

Kunta myöntää täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea. Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuviin, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkittuihin menoihin (1412/1997, 7c §), ja ehkäisevää toimeentulotukea sosiaalisen turvallisuuden ja omatoimisen suoriutumisen edistämiseksi sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen riippuvuuden toimeentulotuesta ehkäisemiseksi (1412/1997, 1 §). Käytännössä tukien myöntäminen perustuu kunnan sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan ammatilliseen harkintaan siitä, mikä on missäkin tilanteessa tarpeelliseksi harkittu meno.

Talous- ja velkaneuvonta on lakisääteistä (Laki talous- ja velkaneuvonnasta 813/2017) toimintaa, jonka tarkoituksena on nimensä mukaisesti antaa neuvontaa ja tietoa talouden ja velkojen hoidosta sekä avustaa taloudenpidon suunnittelussa yksityishenkilöitä. Lakisääteistä talous- ja velkaneuvontaa järjestävät valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiirit, minkä lisäksi sitä järjestävät kolmannen sektorin toimijat, kuten Takuusäätiö. Sosiaalitoimen työntekijöiden työnkuvaan kuuluu myös asiakkaiden ohjaus ja neuvonta talous- ja velkakysymyksissä, esimerkiksi ulosotto- tai häätöprosessissa tai erilaisten taloudellisten tukien hakemisessa.

Mikäli asiakas on kykenemätön huolehtimaan omasta taloudestaan ja elatuksestaan, on kunnan sosiaalitoimen mahdollista periä asiakkaan sosiaalietuuksia maksettavaksi kunnan välitystilille, josta maksetaan esimerkiksi asiakkaan vuokra ja muut sovitut laskut, ja loput varat maksetaan asiakkaan tilille yhdessä tai useammassa osassa. Välitystilin voi mieltää edunvalvontaa kevyemmäksi muodoksi asiakkaan talouden hallinnasta. Välitystiliasiakkaita ei mainita erikseen lainsäädännössä, vaan välitystilin käyttö perustuu eri etuuksista säädettyihin lakeihin, joissa määrätään kyseisen etuuden maksamisesta kunnan sosiaalitoimelle, esimerkiksi työttömyysturvalaissa (1290/2002) todetaan seuraavasti: ”Työttömyysetuus voidaan joko osittain tai kokonaan sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun kunnan toimielimen pyynnöstä erityisen painavasta syystä maksaa toimielimelle toistaiseksi tai määräajan etuuden saajan, hänen perheensä ja hänen huollettavinaan olevien lasten elatukseen.” (11 luku, 9 §.) Sällinen (2019, 73) peräänkuuluttaa asiakkaan osallistamista ja itsenäisen toiminnan tukemista taloudellisen toimintakyvyn edistämiseksi tähtäävässä työskentelyssä, myös välitystiliasiakkaiden kanssa työskennellessä.

2.2 Perustoimeentulotuki

Perustoimeentulotuen myöntää Kansaneläkelaitos eli Kela. Perustoimeentulotuen myöntäminen siirtyi kunnilta Kelaan vuoden 2017 alussa. Muutosta perusteltiin muun muassa sillä, että asiakkaiden yhdenvertaisuus paranee ilman kuntien erilaisia käytäntöjä tuen myöntämisessä, ja tuen hakemisen kynnyksellä madaltuu ilman kunnan sosiaalitoimen asiakkuuden leimaa ja helpottuu sähköisen asioinnin avulla (Kela 2017). Harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntäminen jäi edelleen kunnan sosiaalitoimeen.

Perustoimeentulotuen myöntää Kela, mutta kunnan sosiaalitoimi ja Kela tekevät tiiviisti yhteistyötä asiakkaan tilanteen vaatimalla tavalla. Kela ilmoittaa kunnan sosiaalitoimeen perustoimeentulotuen perusosan alentamisesta, pitkäaikaisesti toimeentulotuella elävistä sekä mikäli Kelan työntekijä arvioi asiakkaan olevan sosiaalihuollon palveluiden tarpeessa. Jo ennen tätä niin sanottua Kela-siirtoa monissa kunnissa oli siirrytty etenevissä määrin perustoimeentulotukihakemusten käsittelyyn etuuskäsittelyssä, jossa toimeentulotuki käsiteltiin irrallaan varsinaisesta sosiaalityöstä, toimistotyönä. Kirjallisesti tai sähköisesti etuuskäsittelyssä asioinnin koettiin syrjäyttävän asiakkaita suunnitelmallisesta sosiaalityöstä. (Saikku & Kuivalainen

2013, 116, 123.) Saikku ja Kuivalainen (2013, 129) kuvaavat sosiaalityöstä syrjäytyneen erityisesti perinteistä sosiaalihuollollista sosiaalityötä tarvitsevat asiakkaat.

Perustoimeentulotuen määrä lasketaan vähentämällä henkilön tai perheen käytössä olevista tuloista ja varoista laissa määritetyt menot. Menoina huomioidaan perusosa sekä muut perusmenot, joihin kuuluvat muun muassa asumismenot, taloussähköstä aiheutuvat menot sekä muut kuin perusosalla katettavat terveydenhuoltomenot (1212/1997, 7b §). Tuloiksi huomioidaan kaikki tulot, riippumatta niiden alkuperästä, oli kyseessä sitten ansiotulo tai Kelan myöntämä tuki, veronpalautus tai sukulaisen tai ystävän tilillepano. Perusosa on tarkoitettu kattamaan jokapäiväiset välttämättömät menot, kuten ruoan, vaatemenot, paikallisliikenteen käytön ja puhelimen ja tietoliikenteen käytön. Vuonna 2021 yksinasuvan perusosan suuruus on 504,06 euroa kuukaudessa. (Kela 2021.)

Vuonna 2019 toimeentulotukea myönnettiin 300 000 kotitaloudelle, joista neljäsosa oli uusia (eli eivät edellisvuotena) toimeentulotukiasiakkaita. Toimeentulotuen bruttomenoista 92 % tulivat perustoimeentulotuesta, jota maksettiin yhteensä 718,1 miljoonaa euroa 271 107 kotitaloudelle. Perustoimeentulotukea maksettiin keskimäärin 442 euroa kuukaudessa per kotitalous. Kolme neljäsosaa toimeentulotukea saavista kotitalouksista muodostivat yksinasuvat miehet (45 %) ja naiset (29 %). Pitkäaikaisesti, eli vähintään 10 kuukautta vuodessa, toimeentulotukea sai 27,6 % kotitaloutta kaikista tuen saajista. (THL 2020a.)

2.3 Köyhyyden määrittäminen

Köyhyys on subjektiivinen kokemus ja moniulotteinen ilmiö, eikä näin ollen yksiselitteisesti määriteltävissä. Köyhyys jaetaan yleisesti absoluuttiseen sekä suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttinen köyhyys tarkoittaa, ettei fysiologisia perustarpeita, kuten ravintoa ja asumista, ole mahdollista tyydyttää. Suhteellista köyhyyttä tarkastellaan usein sosiologi Townsandin (1979, 31) määritelmän pohjalta: köyhyys on sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuutta, joka johtuu taloudellisten resurssien puutteesta, eli toisin sanoen henkilöllä tai perheellä ei ole mahdollisuutta elää, osallistua ja kuluttaa yhteiskunnassa vallitsevan normin mukaisesti, vaikka heidän perustarpeensa täyttyisivätkin.

Köyhyyttä voidaan myös mitata eri tavoin. Yksi köyhyyden mittari on pienituloisuusaste, joka kertoo, kuinka moni henkilö elää köyhyysrajan alapuolella. EU:ssa yleisesti käytössä oleva köyhyysraja on 60 prosenttia kansallisesta mediaanitulosta. Vuonna 2018 pienituloisuusaste oli Suomessa 11,8 % eli pienituloisiin kotitalouksiin kuului 640 000 henkilöä. Pienituloisuuden raja oli tuolloin yhden hengen taloudessa 14 970 euroa vuodessa eli noin 1 250 euroa kuukaudessa. (Tilastokeskus 2020.)

Köyhyyden kokemuksesta on tutkittu monesta eri näkökulmasta: esimerkiksi yksinelävien, yksinhuoltajien ja lapsiperheiden näkökulmasta. Tutkimustuloksissa toistuvat tutkimuksesta toiseen kohderyhmästä riippumatta samat teemat: köyhyyden aiheuttama häpeä ja sen vaikutukset elinpiirin pienenemiseen ja sosiaalisten suhteiden vähenemiseen, sekä tietynlainen näköalattomuus tai vaihtoehtojen puute (Nokela 2012, 57-58; Laakso 2019, 25, 31; Hakulinen, Lehtonen & Sirjala 2018, 44).

Kuten aiemmin kirjoitin, köyhyys on subjektiivinen kokemus, joten ei ole mahdollista tai mielekästä määrittää sitä tarkasti. Itse ajattelen, että pitkäaikaisesti toimeentulotuella elävä on loogista mieltää köyhäksi: (perus)toimeentulotukea kun saa ainoastaan, mikäli henkilön tai perheen tulot eivät riitä kattamaan välttämätöntä toimeentuloa. Tämä ei tietenkään tarkoita, että kaikki perustoimeentulotukea saavat mieltäisivät itsensä köyhiksi, esimerkiksi köyhyyden aiheuttaman häpeän vuoksi, mutta tästä lähtökohdasta olen itse lähestynyt teemaa.

3 Itseohjautuvuusteoria

Itseohjautuvuusteoria (*Self-Determination Theory, SDT*) on motivaatioteoria, joka perustuu olettamukselle, että ihmiset haluavat aktiivisesti hyvää itselleen ja muille, ovat kehittymiseen ja kasvuun orientoituneita ja ovat helposti motivoituneita, kunhan heidän psykologiset perustarpeensa täyttyvät. Uhat näiden tarpeiden täyttymiseen vaikuttavat negatiivisesti ihmisen hyvinvointiin ja motivaatioon. (Ryan, Ryan, Domenico & Deci 2019, 90, 103.)

Itseohjautuvuusteoria on rakentunut neljästä teoriasta: Kognitiivinen arviointiteoria (*cognitive evaluation theory*) kuvaa erilaisten sosiaalisten kontekstien vaikutusta henkilön motivaatioon sen eri tasoilla. Organismisen integraation teoria (*organismic integration theory*) tutkii ulkoisen motivaation kehittymistä ja sisäistämistä, sekä autonomian kokemusta henkilön toimiessa ulkoisen motivaation ohjaamana. Kausaalinen orientaatioteoria (*causality orientations theory*) selittää ihmisten välisiä eroja hakeutumisessa sosiaaliseen ympäristöön, joka tukee autonomiaa, kontrolloi käyttäytymistä tai on amotivoiva. Amotivaatiolla tarkoitetaan tilaa, jossa henkilö ei koe tehtävää kohtaan minkäänlaista motivaatiota. Perustarpeiden teoria (*basic needs theory*) kuvaa ihmisen psykologisia perustarpeita, joita ovat autonomia, kyvykkyys sekä yhteisöllisyys tai yhteenkuuluvuus. (Deci & Ryan 2004, 9-10.) Näiden perustarpeiden täytyminen mahdollistaa sisäisen motivaation synnyn ja ylläpidon. Ne eivät ole toisistaan irrallisia, vaan itseohjautuvuusteorian mukaan kaikki kolme tarvetta tulee täytyä sisäisen motivaation syntyäkseen.

Itseohjautuvuusteoria on lähinnä psykologian ja kasvatuksen ja opetuksen tieteenaloilla hyödynnetty motivaatioteoria, eikä sitä ole paljoa tutkittu sosiaalialalla (Kalijärvi 2019, 10). Kali-

järven pro gradu -tutkielma tarkastelee itseohjautuvuusteorian sovellettavuutta sosiaalityössä. Tutkielman tulokset viittaavat siihen, että teoriaa on mahdollista käyttää sosiaalityön interventioon perusteluna, ja että se tarjoaa uusia näkökulmia yhteen sosiaalityön keskeiseen diskurssiin, tuen ja kontrollin väliseen ristiriitaan (Kalijärvi 2019, 55). Yksi sosiaalialan menetelmä, joka nojautuu myös itseohjautuvuusteoriassa hyödynnettäviin periaatteisiin, on motiivoiva haastattelu (Sheldon, Williams & Joiner 2003, Kalijärven 2019, 11 mukaan).

3.1 Autonomia

Nykysuomen sanakirja (1951, 141) määrittää autonomian sisäisenä itsenäisyytenä tai itsemääräämisoikeutena. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa ihmisen oikeutta päättää itseään koskevista asioista ilman, että ulkopuoliset tahot ohjaavat päätöksentekoa, ja oikeutta määrätä omasta elämästään (THL 2020b). Itsemääräämisoikeus eli autonomia linkittyy vahvasti sosiaalialan yhteen ikuisuuskysemykseen tuen ja kontrollin välisestä suhteesta. Autonomian kokemus ei ole binäärinen joko - tai, vaan sitä voi lähestyä eri näkökulmista, ja se on tilanne- ja kulttuuri-sidonnaista. Autonomian eri puolia ovat esimerkiksi yksilön mahdollisuudet vaikuttaa omaan toimintaansa, päätöksen tekeminen ilman ulkopuolista kontrollia, toiminnan ja päätösten perustuminen kriittiseen reflektioon sekä toiminnan ja päätösten sisäinen yhdenmukaisuus yksilön omien arvojen ja periaatteiden mukaisesti (Walker & Avant 1995, Hintsalan 2005, 22 mukaan).

Tässä opinnäytetyössä keskityn psykologisista perustarpeista ensimmäiseen, autonomian tarpeeseen. Kuten aiemmin kerroin, tarpeet ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa eivätkä irrallisia osia, mutta opinnäytetyön toteuttamiseksi ja aiheen rajaamiseksi tutkin vain autonomian tarpeen täyttymistä.

3.2 Autonomian vahvistaminen sosiaalitoimessa

Ihmisen autonomian tueksi hänelle tulee tarjota vaihtoehtoja määräämisen sijaan. Vaihtoehtojen tulee myös olla sellaisia, että ihmisellä on oikeasti mahdollista tehdä valinta, eikä niin, että tarjotaan nimellisiä vaihtoehtoja, mutta oikeastaan hänen oletetaan valitsevan tietyllä lailla. Asiakastyössä tulee tukea asiakkaan oma-aloitteisuutta ja vastuullisuutta sekä yrittämistä ja kokeilemistä (Kalijärvi 2019, 14). Samaa korostaa Sällinen artikkelissaan. Hän nostaa esiin asiakkaiden omien tietojen ja taitojen kehittämistä ja edistämistä arjen taloudenhoi-dossa. Tuetaan asiakkaan autonomiaa ja itsenäistä toimintaa, eikä tehdä asioita hänen puolestaan. (Sällinen 2019, 73.)

Vaikka asiakkaan taloudelliset päätökset olisivat työntekijän arvojen vastaisia, tai hän ei niitä hyväksy, tulee hänen silti kunnioittaa asiakkaan taloudellista autonomiaa (Rantanen 2020, 23). Työntekijä voi tarjota asiakkaalle eri vaihtoehtoja taloudellisen tilanteen parantamiseen

ja motivoida häntä, mutta loppupeleissä asiakas tekee päätöksen itse. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta ja huomioimisesta määrätään myös sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 36 §).

4 Aiempia opinnäytetöitä, tutkielmia ja tutkimuksia

Merja Latvalan (2007) pro gradussa tutkittiin sitä, millaista on elää pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa, ja minkälaisiksi asiakkaat kokivat sosiaalityön mahdollisuudet auttaa heitä irtautumaan toimeentulotukiasiakkuudesta. Haastateltavat kokivat, että mitä kauemmin joutuu turvautumaan perustoimeentulotukeen, sitä pienemmäksi ihmisen liikkumatila kapenee ja mahdollisuudet tilanteen muutokseen pienenevät. Haastateltavat kuvasivat sitä, että tilanteesta selvitäkseen toimeentulotukiasiakkaan elämän pitäisi olla mahdollisimman tasaista, eikä suurempia ja yllättäviä menoja saisi syntyä. (Latvala 2007, 38.)

Toimeentulotukiasiakkaiden kokemuksista perustoimeentulotuen siirtymisestä Kelaan on tehty useita opinnäytetöitä ja tutkielmia: Moilasan ja Moilasan opinnäytetyössä asiakkaat kokivat henkilökohtaisen palvelun puuttuvan, kun hakemuksen käsittelee aina eri virkailija, jonka kanssa ei pääse keskustelemaan. Osa koki, että heidän elämäntilannettaan ei oteta tarpeeksi hyvin huomioon päätöstä tehdessä. Haastateltavat saivat myös sosiaalitoimen työntekijöiltä apua toimeentulotuen hakemiseen. (Moilanen & Moilanen 2019, 29-30, 32.) Laulumaa ja Paananen opinnäytetyön tulokset ovat samansuuntaisia. Tuloksista käy ilmi, että perustoimeentulotukiasiakkaat pitivät ennen Kela-siirtoa ollutta henkilökohtaista ihmiskontaktia hyvänä, ja että kokemukset kokonaistilanteen huomioimisesta Kelan päätöksissä olivat hyvin vaihtelevia (Laulumaa & Paananen 2018, 44-45). Myös Pöyliön pro gradun haastateltavat kääntyivät herkemmin sosiaalitoimen suuntaan kysymyksissä ja epäselvyyksissä perustoimeentulotukeen liittyen. Osa haastateltavista kaipasi mahdollisuutta keskustella omasta taloudellisesta tilanteestaan ja elämäntilanteestaan tutun työntekijän kanssa. (Pöyliö 2018, 50.) Nähtiin perustoimeentulotuen siirrossa Kelaan myös positiivisia puolia: Kelan sähköinen hakemus oli selkeä parannus aiempaan paperiseen kunnan hakemukseen (Pöyliö 2018, 48; Moilanen & Moilanen 2019, 28), ja sitä pidettiin positiivisena, että enää ei tarvinnut käydä säännöllisesti sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan tapaamisella (Moilanen & Moilanen 2019, 29). Hakemisprosessia koettiin myös helpottavan Kelassa oleva tieto asiakkaan saamista Kelan etuuksista (Pöyliö 2018, 48).

Muutama kuukausi Kela-siirron jälkeen Kelan tutkijat selvittivät Kelan työntekijöiden kokemuksia siitä, mitkä asiakasryhmät hyötyivät eniten perustoimeentulotuen Kela-siirrosta, ja keiden tilanne oli mahdollisesti heikentynyt, eli toisin sanoen, ketkä olivat Kela-siirron voittajia ja häviäjiä. Kelan etuuskäsittelijät ja palveluneuvojat arvioivat siirrosta hyötynneen eniten he, joilla ei ole muuta kuin taloudellisen tuen tarve, ja joilta löytyy tarvittava osaaminen,

motivaatio ja laitteet sähköiseen asiointiin. Tilanne puolestaan heikentyi niiden asiakkaiden kohdalla, joilla on taloudellisten haasteiden lisäksi muita elämänhallinnan ongelmia, tai ovat syrjäytymisuhan alla tai syrjäytyneet yhteiskunnasta, tai omaavat heikot valmiudet (sähköiseen) asiointiin. Tutkimusblogissa on lainattu erään vastaajan kommenttia:

Niiden tilanne on heikentynyt koska (...) eivät osaa hoitaa omia asioitaan, eivät ymmärrä saamiaan päätöksiä, eivät ymmärrä että (...) pitäisi olla omatoiminen. Me emme tee sosiaalityötä ja sitä ei asiakkaat ymmärrä vaan joudumme inhot-tavaan välikäteen näiden kanssa. (Laatu & Heinonen 2017.)

Viljamaa ja Seppälä (2018) ovat opinnäytetyössään tarkastelleet aikuissosiaalityön sisältöä perustoimeentulotuen siirryttyä Kelaan. Heidän tutkielmansa tulokset osoittavat, että aikuissosiaalityön yksilötyöskentelyn luonne on muuttunut: aiemmin aikuissosiaalityö oli enimmäkseen perustoimeentulotukihakemusten käsittelyä asiakkaiden kanssa, mutta siirron jälkeen työssä ovat lisääntyneet palvelutarpeen arviointien tekeminen ja suunnitelmallinen sosiaalityö. Opinnäytetyössä haastatellut työntekijät kuvaavat, että henkilökohtainen kontakti asiakkaisiin on vähentynyt, ja heitä on vaikeampi motivoida tulemaan varatulle ajalle sosiaalitoimistoon, kun motivaattorina ei enää ole samanlaista taloudellista houkutinta. (Viljamaa & Seppälä 2018, 17, 25.)

Heidi Turkia (2021) on kehittänyt tuoreessa väitöskirjassaan Kelan ja kuntien välistä yhteistyötä ja asiakkaan ohjausta perustoimeentulotuen myöntämisen siirryttyä Kelaan. Hänen tutkimuksensa perusteella Kelassa ja kunnissa ei vielä tunneta toisten työtä kunnolla, mikä aiheuttaa vastakkainasettelua ja ennakkoluuloja toisten työtä kohtaan. Toisaalta sosiaalitoimen työntekijät korostivat sosiaalityön kuuluvan sosiaalityöntekijöille, eikä Kelassa kuulu tehdä sosiaalityötä, mutta toisaalta Kelan työntekijät kokivat, että heiltä odotetaan sosiaalityön osaamista, jota heillä ei ole. (Turkia 2021, 129.) Tutkimuksessa löytyi toimivia käytäntöjä monialaisen yhteistyön kehittämiseen, kuten toisten työhön tutustuminen ja Kelan asiakkuusvastaavapalvelu (Turkia 2021, 3).

Outi Rantanen on kandidaatin tutkielmassaan tarkastellut taloussosiaalityön asiakasprosessia, sosiaalialan ammattilaisten hyödyntämiä interventioita sekä heidän osaamistarpeitaan taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. Taloussosiaalityötä tehdään asiakkaiden rahankäytön ja talouden hallinnan vahvistamiseksi. Käytännössä tähän tähdätään opettamalla asiakkaille talouden suunnittelua ja budjetointia sekä keinoja pärjätä niillä tuloilla, joita asiakkaalla on käytössään. (Rantanen 2020, 16.) Taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen keskittyy usein vain rahankäytön hallintaan, jolloin muut osa-alueet, kuten tulotason nostaminen sekä asianajo ja asiakkaan puolestapuhujana toimiminen, jäävät vähemmälle huomiolle (Despard 2012, Rantasen 2020, 18 mukaan). Asianajolla tarkoitetaan niin asiakas- kuin yhteiskuntatasolla tehtävää työtä asiakkaiden elämäntilanteiden ja taloudellisten elinolosuhteiden parantamiseksi (Rantanen 2020, 21).

5 Opinnäytetyön toteutus

Tämän opinnäytetyön toteutus ja aikataulu muuttuivat paljolti alkuperäisestä suunnitelmasta. Ajatuksenani oli, että keskityn täysillä opinnäytetyön tekemiseen, ja saan sen syyslukukaudessa tehtyä. Suunnitelmista poiketen aloitin kokopäiväisen työn, joka odotettavasti hidasti opinnäytetyöprosessia, enkä myöskään pitänyt kiirettä sen tekemisessä. Nyt jo toista vuotta jylläävä koronaviruspandemia ei onnekseni merkittävästi vaikuttanut opinnäytetyöni tekemiseen, sillä aineisto on kerätty muutamasta yksilöhaastattelusta, jotka oli mahdollista toteuttaa terveysturvallisesti, ja tarjosin myös alusta alkaen mahdollisuutta toteuttaa haastattelut etäyhteydellä.

5.1 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän opinnäytetyön tarkoitus oli kuvata perustoimeentulotuella elävien aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia taloudellisesta autonomiastaan eli vapaudestaan. Tarkoituksena oli myös kartoittaa, millä tavoin aikuissosiaalityössä voitaisiin vahvistaa taloudellisen autonomian kokemusta.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuoda näkyväksi asiakkaiden kokemusta ja näkökulmaa, ja sitä kautta luoda pohjaa aikuissosiaalityön menetelmien kehittämiseen asiakkaita paremmin palvelevaksi. Tähän voi hyödyntää tässä opinnäytetyössä tuotettua tietoa ja tutkielman tulokset voivat kannustaa aikuissosiaalityön työntekijöitä työotteensa kehittämiseen. Varsinainen kehittämistyö on kuitenkin oma iso prosessinsa, joka ei ollut osa tätä opinnäytetyötä.

Opinnäytetyön kohderyhmä oli perustoimeentulotuella elävät aikuissosiaalityön asiakkaat. Perustoimeentulotuki on siirtynyt Kelaan vuoden 2017 alussa, mutta ainakin oma kokemukseni on, että iso osa aikuissosiaalityön asiakkaista saa perustoimeentulotukea ja taloudelliset kysymykset ovat kaikessa työskentelyssä taustalla, minkä vuoksi valitsin kohderyhmäksi sen varassa elävät. Kohderyhmä rajattiin alun perin yli 30-vuotiaisiin, ja tämä raja perustui Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön tiimijakoon: aikuissosiaalityön yksiköt jaetaan 18-29-vuotiaisiin sekä yli 30-vuotiaisiin asiakkaisiin. Näistä yksiköistä puhutaan niin sanotusti nuorten ja aikuisten tiimeinä. Tämän opinnäytetyön toimeksiantaja oli yksi tällainen aikuisten tiimi. Toisen kohderyhmän rajaaminen yksin asuviin asiakkaisiin, sillä ajattelin, että yksin asuvien elämäntilanteet ja kokemukset ovat mahdollisesti paremmin toisiinsa verrattavissa, kuin esimerkiksi lapsiperheiden ja yksin asuvien. Haastateltavien löytäminen osoittautui kuitenkin odotettua vaikeammaksi, ja sovin toimeksiantajan kanssa, että voin etsiä haastateltavia kaikista perustoimeentulotuella elävistä aikuissosiaalityön asiakkaista iästä ja asuinmuodosta riippumatta.

Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymykset olivat siis:

- Millaiseksi perustoimeentulotuella elävät kokevat taloudellisen autonomiansa?
- Miten aikuissosiaalityössä voidaan tukea asiakkaan taloudellisen autonomian kokemusta?

Alun perin minulla oli vielä kolmantena tutkimuskysymyksenä ”Millä tavoin autonomian kokemus vaikuttaa taloudenhoidon motivaatioon?”, mutta se jäi pois työskentelyn aikana, ja aineiston pohjalta opinnäytetyöni keskittyi enemmän autonomian kokemukseen ja mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan (taloudelliseen) tilanteeseensa, sekä työntekijöiden rooliin ja toimintaan.

5.2 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Käytin opinnäytetyössäni laadullista tutkimusotetta. Tilastollisen yleistämisen sijaan laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytään kuvaamaan jotain tiettyä ilmiötä ja ymmärtämään sitä, ja antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta kyseiselle ilmiölle (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98).

Tutkimusotteeni oli fenomenologinen. Fenomenologisen tutkimuksen kohde on kokemusten tutkiminen. Fenomenologisen tutkimusstrategian luonteeseen kuuluu pohdiskeleva ote ja tutkimuskohteen lähestyminen ilman ennalta määrättyjä oletuksia. (Koppa 2015.) Opinnäytetyöni tavoite ei ollut todistaa mitään yksittäistä teoriaa oikeaksi tai vääräksi, vaan nostaa esiin kohderyhmän ääntä ja kokemuksia ilman ennako-oletuksia niistä, minkä vuoksi tämä tutkimusote oli soveltuva opinnäytetyöni tutkielmaan. Tutkijan omat kokemukset ja asenteet vaikuttavat välttämättä kokemuksiin tutkittaessa ja tulkittaessa ja tämä tulee ottaa huomioon fenomenologista tutkimusotetta käytettäessä (Lehtomaa 2008, 163). Kokemukset ovat merkityssuhteita, joita ihminen rakentaa koettujen kohteiden ja kokevan subjektin eli itsensä välille (Perttula 2008, 116). Ihminen ymmärtää ja luo merkityksiä tapahtuneelle aiemman elämänhistoriansa, uskomustensa ja tietojensa pohjalta, jolloin kahden eri ihmisen kokemukset samasta tilanteesta tai aiheesta voivat olla hyvin erilaiset. Kokemukset eivät voi olla oikeita tai vääriä, vaan ne ovat kokijalleen tosia ja todellisia riippumatta siitä, miten joku toinen asian kokee.

Aineistonkeruu tapahtui teemahaastatteluina. Kun halutaan selvittää, miten joku kokee jonkin asian, on suurin tapa kysyä sitä häneltä itseltään. Puolistrukturoitu eli teemahaastattelu etenee etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87). Haastattelukysymysten muotoilu ja järjestys eivät ole lukkoon lyötyjä. Teemahaastattelun hyvä puoli on, että se mahdollistaa haastateltavien vastauksista syntyvät tarkentavat kysymykset. Haastattelun ei tarvitse seurata tiettyä järjestystä, jolloin

haastateltavan siirtyessä luonnollisesti toiseen teemaan kertomassaan ei häntä tarvitse keskeyttää ja ohjata pysymään tietyssä teemassa. (Eskola, Lätti & Vastamäki 2018, 43).

Etsin haastateltavia aikuissosiaalityön asiakkaista kirjallisella tiedotteella (Liite 1), jota levitin yksikön asiakastiloissa. Haastateltavien yksityisyydensuojan varmistamiseksi aikuissosiaalityön yksikön nimi on jätetty pois liitteistä sekä tästä raportista. Tiedotteen lisäksi pyysin aikuissosiaalityön tiimin työntekijöitä mainitsemaan opinnäytetyöstä ja jakamaan tiedotetta asiakkaille. Kysyin myös paria itselleni ennestään tuttua asiakasta osallistumaan haastatteluun. Hain opinnäytetyölle tutkimusluvan Helsingin kaupungilta syyskuussa 2020. Sain tutkimusluvan ensin 31.3.2021 saakka, ja hain siihen jatkoaikaa opinnäytetyöprosessin venyttyä. Tutkimuslupaa jatkettiin 30.9.2021 saakka. Tarvittavien tutkimuslupien hakeminen on yksi esimerkki eettisesti toteutetusta tutkimustyöstä.

Haastattelut järjestettiin 8.12.2020-3.5.2021 aikuissosiaalityön yksikön tiloissa. Valitsin haastattelun paikaksi tämän, koska se oli kaikista käytännöllisin, ja tuttu sekä haastateltaville, että haastattelijalle. Haastateltavilta kerättiin suostumus osallistumiseen (Liite 2) ennen haastatteluita. Käyttämäni haastattelurunko löytyy tämän raportin liitteenä (Liite 3). Teema-haastattelun teemoiksi muodostuivat taloudellinen autonomia, työntekijän ja järjestelmän rooli, sekä taloudenhallinta. En testannut haastattelukysymyksiä etukäteen, mutta kävin ne läpi toimeksiantajan kanssa, ja sain hyviä kommentteja sen muokkaamiseen. Myös opiskelukaaverini antoi palautetta haastattelurungosta.

Haastateltavien löytäminen osoittautui odotettua vaikeammaksi. Koska itselläni ei ollut suora kontaktia potentiaalsiin haastateltaviin, tunsin oloni hieman avuttomaksi. Löysin kuitenkin haastateltavia yksikön työntekijöiden kautta. Sen jälkeen, kun luovuin rajauksesta yli 30-vuotiaisiin haastateltaviin, oli minun mahdollista kysyä haastatteluihin paria itselleni tuttua asiakasta, kuten aiemmin totesin. Sovin yhteensä neljä haastattelua, joista kolme toteutui. Yksi haastateltavista ei saapunut sovittuna haastatteluajankohtana, eikä ollut enää sen jälkeen yhteydessä. Haastateltavien määrä jäi vähemmäksi, kuin mitä olin alun perin tavoitellut.

Haastattelut kestivät 45-105 minuuttia. Kaikki haastattelut nauhoitettiin, jonka jälkeen litteroin ne, eli kirjoitin ne auki. Litteroitua aineistoa syntyi yhteensä 31 sivua. Kirjoitusfontti oli Arial ja fonttikoko oli 11. Kiinnitin erityistä huomiota siihen, että aineisto oli koko prosessin ajan tietoturvallisesti säilytetty ja käsitelty. Litteroinnin jälkeen nauhoitteet hävitettiin tietoturvallisesti, tiedostojen pysyvään tuhoamiseen tarkoitettulla erillisellä ohjelmalla. Poistin litteroinneista tunnistettavat tiedot, kuten työntekijöiden tai paikkojen nimet, minkä jälkeen aloin analysoida aineistoa. Litteroidut tekstit myös hävitettiin opinnäytetyön valmistuttua.

5.3 Aineiston analysointi

Aineiston keruun jälkeen analysoin sitä aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi lähtee liikkeelle aukikirjoitetusta eli litteroidusta aineistosta. Litteroinnin jälkeen luin aineiston läpi huolellisesti, ja perehdyin sen sisältöön.

Aineistolähtöinen sisällönanalysointi on nimensä mukaisesti aineistosta lähtöisin, mikä tarkoittaa sitä, että etukäteen ei voida määrittää, minkä tasoisia ja mitä luokkia aineistosta voi muodostaa, vaan aineiston luokittelu syntyy analyysia tehdessä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127). Sisällönanalyysi koostuu karkeasti kolmesta vaiheesta: aineiston pelkistämisestä, sen ryhmittelystä ja teoreettisten käsitteiden luomisesta. Pelkistäminen eli redusointi tarkoittaa sitä, että aineisto tiivistetään ja siitä karsitaan ylimääräiset, tutkimukselle epäolennaiset osat pois. Alkuperäisistä ilmauksista muokataan pelkistetyt ilmaukset. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122-123.) Alleviivasin litteroinneista eri väreillä tutkimuskysymyksien ja opinnäytetyön aiheen kannalta oleelliset ilmaisut, joista sitten muotoilin pelkistetyt ilmaukset. Värikoodaus helpotti sisällönanalyysin seuraavaa vaihetta.

Redusoinnin jälkeen sisällönanalyysin seuraava vaihe on aineiston ryhmittely eli klusterointi. Ryhmittelyssä pelkistetyistä ilmauksista etsitään samaa ilmiötä kuvaavat ilmaukset, jotka yhdistetään alaluokiksi, jotka sitten nimetään niiden sisältöä kuvaavilla käsitteillä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124). Taulukossa 1 on esitetty esimerkki siitä, millä tavoin jaoin pelkistettyjä ilmauksia alaluokkiin. Etsin pelkistetyistä ilmauksista samankaltaisuuksia ja toisaalta keskinäisiä eroavaisuuksia, joiden perusteella ryhmittelin niitä.

Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokat
byrokratia lisääntynyt, vie kaikki mehut kaikkeen tarvitsee lausunnon tai tositteen	tukien byrokraattisuus
suurempi päiväraha vähentää asumistukea eli plus miinus nolla	tukien vaikutus toisiinsa
korjauspäätökset sotkevat tulot moneksi kuukaudeksi, vaikea ennakoida	tukien vaikutus toisiinsa virheelliset päätökset
Kelan virhe johti päivärahojen leikkaami- seen säännöllisesti sotkuja Kelan kanssa	virheelliset päätökset

Taulukko 1: Esimerkki aineiston ryhmittelystä

Tein ryhmittelyä Excel-taulukossa siten, että minulla oli yhdessä sarakkeessa pelkistetyt ilmaukset, seuraavissa alaluokat, yläluokat ja lopuksi pääluokat. Alaluokkien muodostamisen jälkeen luokittelua jatketaan muodostamalla yläluokkia yhdistelemällä ja ryhmittelemällä luotuja alaluokkia. Yhdistämistä jatketaan, kunnes päädytään aineistosta nousevia ilmiöitä kuvaaviin pääluokkiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124-125.) Ryhmittelyn ja sisällönanalyysin viimeisen vaiheen, teoreettisten käsitteiden luomisen eli abstrahoinnin, välinen raja on häilyvä. Abstrahointi tarkoittaa luokkien yhdistämistä edelleen teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin yleisellä tasolla (Metsämuuronen 2008, 48). Aineistosta nousi ryhmittelyssä kolme pääluokkaa, jotka olivat autonomian kokemus, vaikuttamismahdollisuuksien rajallisuus sekä työntekijöiden rooli. Aineiston analyysin tulokset esitellään seuraavassa luvussa.

5.4 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä ja siitä raportoidessa on tärkeää kiinnittää huomiota sen eettisyyteen. Tutkimuseettinen neuvottelukunta on laatinut tutkimuseetikasta ohjeistuksen ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa” (TENK 2012), jossa se määritellään eettisesti vastuullisten ja oikeiden toimintatapojen noudattamiseksi, sekä niiden edistämiseksi tutkimustoiminnassa. Hyvän tieteellisen käytännön keskeisiä lähtökohtia ovat muun muassa eettisesti kestävä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät; tarvittavien tutkimuslupien hakeminen; asianmukaiset viittaukset ja lähdemerkinnät sekä rehellisyys, huo-

lollisuus ja tarkkuus tutkimuksen teossa, tulosten esittämisessä sekä tutkimuksen ja sen tulosten arvioinnissa (TENK 2012, 6). Palautin mieleen hyvän tieteellisen käytännön periaatteet opinnäytetyöprosessin alussa, ja peilasin työskentelyäni niihin työskentelyn aikana.

Koska olin opinnäytetyötä tehdessäni myös töissä toimeksiantajan toimipisteen nuorten tiimissä, minun täytyi kiinnittää erityistä huomiota omaan rooliini haastatteluita tehdessäni, että en asettunut työntekijän rooliin. Työntekijänä oleminen myös tarkoitti, että haastattelukandidaateissa saattaisi olla minulle ennestään tuttuja asiakkaita. Alun perin olin ajatellut, että en haastattelisi minulle ennestään tuttuja henkilöitä, sillä silloin minulla saattaisi olla tiedossa henkilökohtaisia tietoja asiakkaan elämäntilanteesta tai aikuissosiaalityön asiakkuudesta, jotka eivät kuuluisi minulle tämän opinnäytetyön tekijänä. Opinnäytetyön tekovaiheessa joustin tästä ajatuksesta, sillä haastateltavien löytäminen oli haastavaa ilman henkilökohtaista kontaktia. Kiinnitin kuitenkin siihen huomiota, että en pyytänyt haastatteluun keitä omaa asiakastani, kenen kanssa työskentelen säännöllisesti. Aineiston analysoinnissa kiinnitin myös erityistä huomiota siihen, että toteutin analyysin ja johtopäätökset täysin haastatteluista saamillani tiedoilla, enkä mahdollisilla taustatiedoilla. Haastateltavista yksi kolmesta oli minulle entuudestaan tuttu. Vaikka suostumuslomakkeessa ja tiedotteessa kerrottiin haastatteluiden luottamuksellisuudesta, halusin vielä erikseen haastattelutilanteessa korostaa haastateltaville, että mitään heidän kertomaansa ei luovuteta viranomaisille, kuten sosiaali-toimelle tai Kelalle. Roolini työntekijänä voisi olla tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksessa mainittu ”tutkimuksen suorittamisen kannalta merkityksellinen muu sidonnaisuus” (TENK 2012, 6), josta kerroin haastateltaville avoimesti, sekä olen myös tässä raportissa tuonut esiin.

Haastatteluiden teemat olivat hyvin henkilökohtaisia, ja en halunnut asettaa haastateltavaa epä mukavaan asemaan, jossa hän kokisi kysymykset tungettelevina tai urkkivina. Pohdin kysymyksiä pitkään ja mietin useaan otteeseen mitä kaikkea aioin kysyä ja mitä tarkoitusta mikään kysymyksistä palvelee, miten ne liittyvät tutkimuskysymyksiin. Toimeentuloon liittyvät kysymykset voivat olla arka paikka haastateltaville, mutta haastateltaville oli korostettu osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sitä, että kysymyksiin ei ole pakollista vastata.

Kuten mainitsin tutkimusmenetelmiä kuvatessani, tutkijan omat kokemukset ja ymmärrys määrittävät sitä, kuinka toista ihmistä tai ilmiötä ymmärtää ja tulkitsee. Sulkeistaminen on termi, joka tarkoittaa oman luonnollisen asenteen tai kokemustavan reflektiota ja sen tietoista syrjään panemista. Lehtomaan mukaan ei ole tarkoituksenmukaista ainoastaan kirjoittaa ylös omaa ymmärrystä ilmiöstä etukäteen tutkimuksen alussa ja sitten vertailla sitä tutkimuksen tuloksiin, sillä tutkijan ymmärrys muuttuu koko tutkimuksen ajan, ja omat ennakkoletukset voivat selkeytyä esimerkiksi vasta aineistoa analysoidessa. Hän korostaa, että kyseessä on ennen kaikkea avoin tutkimusasenne koko tutkimuksen ajan. (Lehtomaa 2008, 165-166.) Kiinnitin huomiota siihen, että käsittelin aineiston ja esittelin tulokset neutraalisti,

vaikka ne eivät olisi täsmänneet omien ennako-oletuksieni kanssa. Objektiiivinen tulosten esittäminen on toisaalta eettistä, mutta myös tulosten luotettavuuden kannalta tärkeää.

Eettisyyden lisäksi toinen tärkeä teema on tutkimuksen ja sen tulosten luotettavuus. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella toistettavuuden, vahvistettavuuden ja uskottavuuden näkökulmasta (Kananen 2010, 70-71). Tutkimuksen luotettavuuden kannalta tarpeeksi kattava dokumentaatio on tärkeää (Kananen 2010, 69). Olen perustellut käyttämäni tiedonkeruu- ja analysointimenetelmät, sekä kuvannut opinnäytetyön tekemisen vaihe vaiheelta. Tulosten luotettavuutta lisää se, että olen käyttänyt tuloksia esitellessäni suoria sitaatteja, jolloin lukijalle on nähtävissä, millä perusteella olen tulkintani tehnyt. Työn etene-
misen tarkka kuvaus sekä haastattelurunkona käytettyjen kysymysten sisällyttäminen raporttiin tarkoittavat sitä, että tutkimus on mahdollista toistaa ja tulokset vahvistaa, ja että lukija voi itse arvioida tulosten luotettavuutta dokumentaation avulla.

Minulla oli haasteita haastateltavien löytämisessä, ja aineisto jäi pienemmäksi, kuin olin alun perin toivonut. Pieni otanta voi heikentää tulosten luotettavuutta. Laadullinen tutkimus ei pyri tilastolliseen yleistettävyyteen, mutta tutkimus ja tulokset voivat silti olla siirrettäviä. Se tarkoittaa, että vastaavanlaisissa tapauksissa tulokset ovat vastaavanlaisia (Kananen 2010, 70). Olen johtopäätöksissä verrannut tämän työn tuloksia aiempiin tutkimustuloksiin. Toisaalta voidaan pohtia, kuinka hyvin ihmisten kokemuksia voi verrata toisiinsa, koska kokemukset ovat kuitenkin subjektiivisia, eikä niitä voi yleistää.

6 Tulokset

Tässä luvussa esittelen sisällönanalyysin tulokset. Esittelen tulokset aineiston jäsentelyn pohjalta. Käytän myös suoria lainauksia haastatteluista. Haastattelujen pienestä määrästä joh-
tuen ja haastateltavien anonymiteettiä suojatakseni olen jättänyt lainauksista pois haastateltavien tunnistekoodit H1, H2 ja H3, joita käytin litteroinnissa. Tulosten kannalta ei ollut merkityksellistä, että lainaukset olisi mahdollista yhdistää toisiinsa.

Haastattelin opinnäytetyötä varten kolmea perustoimeentulotuella elävää aikuissosiaalityön asiakasta. Haastateltavat olivat iältään 28-63-vuotiaita. Kaksi heistä oli elänyt perustoimeentulotuella oikeastaan koko aikuisikänsä, lyhyitä ajanjaksoja lukuun ottamatta. Haastateltavien perustoimeentulotuen tarve perustui työttömyyteen. Ensimmäinen haastateltava oli pitkäaikaisesti sairas ja työkyvytön, ja oli juuri päässyt työkyvyttömyyseläkkeelle usean vuoden yrittämisen jälkeen, ja sen takia itse asiassa päässyt pois perustoimeentulotuen piiristä. Hän kuitenkin peilasi haastattelussa aiempia kokemuksiaan perustoimeentulotuella elämisestä. Toinen haastateltava oli pitkäaikaistyötön ja tällä hetkellä kuntouttavassa työtoiminnassa.

Viimeinen haastateltavista oli pitkäaikaisesti työtön hänkin, taustalla eri pituisia katkonaisia työllisyysjaksoja.

6.1 Autonomian kokemus

Taloudellinen autonomia oli terminä vähän vaikeasti lähestyttävä. Haastateltavat kokivat, että heillä ei ole tosiasiallisesti mahdollisuutta valita, mihin käyttävät rahansa, koska se menee kokonaan välttämättömiin menoihin, kuten vuokraan ja ruokaan. Menoja on karsittu esimerkiksi harrastuksista, matkustamisesta sekä vaate- ja muista hankinnoista.

Tietenkin vapautta on, mutta mitä sillä vapaudella teet semmosella jos ei ole rahaa. -- Kun budjetti on semmonen, että jos siellä nyt vaikka kävis [toisella paikkakunnalla yön yli matkalla] niin sitten on, kun tänne tulee, nii yhden matkan takia niin sitten saa ollakin viikon syömättä.

Kun on semmonen vuosikausien leikkuri, että nämä eivät minulle kuulu, esimerkiksi kampaajalla käynti ei minulle kuulu, -- eikä teatterit kuulu eikä ravintolat kuulu, -- eikä mikään matkustelu kuulu, niin sit kun on tottunut just siihen, et elämiseen kuuluu, että pystyy vuokran maksaan ja hommaan vähän kotiin edullista ruokaa plus herkkuja, niin se on ollut se, et noniin nyt on tarpeet tyydytetty ja rahat riittänyt näihin.

Taloudellista liikkumavaraa rajoittavina tekijöinä koettiin ulosotossa olevat velat; kalliimpien hankintojen tekeminen osamaksuilla, mikä vähentää kuukausittain käytössä olevaa rahaa; sekä se, että työttömänä ei ole mahdollisuutta saada luottokorttia. Yllättävät menot tai normaalia suuremmat laskut aiheuttavat stressiä, ja ne sekoittavat tarkkaan lasketun kuukausibudjetin.

Kyl taas tänään sai olla itku kurkussa, kun piti viedä koira lääkäriin, 114 euroa, ja oikeesti mulla on tälle kuukaudelle vaan 38 euroa käyttörahaa.

Haastateltavat eivät kuitenkaan nähneet tilannettaan toivottomana. Tukea on mahdollista saada esimerkiksi diakoniatyöstä sekä erilaisten järjestöjen kautta. He kertoivat, että oma asenne vaikuttaa, ja on omista valinnoista kiinni, kuinka suhtautuu tilanteeseensa. Apua on saatavilla erilaisten tahojen kautta, jos sitä vain on valmis hakemaan ja ottamaan vastaan.

6.2 Rajalliset vaikuttamismahdollisuudet

Autonomian kokemus tai sen puute nähtiin ennen kaikkea rajattuina vaikuttamismahdollisuuksina oman taloudellisen tilanteensa parantamiseksi. Työllistyminen oli haastateltavien mielestä ainoa vaihtoehto, jolla he voisivat irrottautua perustoimeentulotuesta. Työllistymistä ei kuitenkaan koettu itsestäänselvyytenä. Eräs haastateltava nimesi monia haasteita työllistymiselle: hänen kokemuksensa on, että vanhempia työnhakijoita ei palkata, koska heidän sosiaaliturvamaksunsa on korkeampi, ja nuoremmille työntekijöille voi maksaa matalampaa palkkaa. Hän on alalta, joka työllistää paljon halpatyövoimaa ulkomailta, mikä ei myöskään lisää

työllistymismahdollisuuksia. Toisella haastateltavalla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa, mikä tekee työllistymisestä vaikeaa.

Haastateltavat kuvasivat tilannettaan kädet sidottuna olemiseen. Mikäli he haluaisivat hankkia rahaa joihinkin vuosikausia lykkääntyneisiin hankintoihin, kuten uusiin kattiloihin tai lakanoihin, niin ylimääräiset tulot, olivat ne sitten ystäviltä lainaksi saatuja rahoja tai nettikirjputorin myyntituloja, vähentäisivät heti seuraavan kuukauden toimeentulotukea.

Kun lähtökohtaisesti ei saa olla mitään omaisuutta eikä säästöjä, niin tota, tuntuu, että eihän sitä voi mitenkään sitä taloudellista tilannetta lähteä siitä parantamaan, koska se tarkoittaa, että heti tulis sitä toimeentulotukea- toimeentulotukileikkuri alkaa heti siitä viidenkymppin kohdalta.

Perustoimeentulotuki on viimesijainen tuki, ja siihen vaikuttavat kaikki henkilön tai perheen tulot. Tämä johtaa usein siihen, että mikäli hakee Kelasta jotain muuta tukea, joka sitten myönnetään, täytyy aiemmin annettu päätös perustoimeentulotuesta tarkistaa ja korjata. Esimerkiksi takautuvasti maksetuista tuista syntyy laskelmalle ylijäämää, joka vaikuttaa sitten seuraavan parin kuukauden perustoimeentulotukeen. Haastateltavat kuvasivat sitä, että perustoimeentulotuella eläminen vaatii tarkkuutta ja rahojen jatkuvaa laskemista, mikä aiheuttaa stressiä ja huolta.

Niin se on tosi inhottavaa kans, mitä joutuu laskeen oikeesti päivittäin. Et ei voi silleen tuurilla esim. just tässä kuussa ostaa, et jos mä nyt meen kauppaan, niin tehä vaikka niinkun tietyt ostokset, vaan pitää oikeesti niinkun laskea silleen et varmasti jää just sen verran.

Perustoimeentulotuella elämistä kuvattiin myös sen takia stressaavana, että se koettiin vaikeana ennakoida. Pidempään perustoimeentulotuen varassa eläneet haastateltavat kokivat, että he eivät voi luottaa siihen, että saavat tuen silloin, kuin heidän kuuluisi. Heillä on kokemuksia siitä, että perustoimeentulotukipäätös on ollut virheellinen, mikä on johtanut tuen viivästymiseen, kun asiaa on selvitetty ja päätöstä korjattu. Virheelliset päätökset aiheuttavat lisätöitä, haastateltavat kertoivat, kun heidän on täytynyt esimerkiksi soittaa vuokranantajalle ja laskuttajille laskujen ja vuokranmaksun eräpäivien siirtämisestä.

Kun kaks viikkoa odottaa, et tulee sitten seuraavan kuukauden toimeentulotuki, niin sitten se onkin väärin ja sitten odotetaan taas semmonen vähintään - viikko lisää, niin nää on just tällaisia, kun ei oo missään mitään puskurirahastoa, jolla hoitaa niitä asioita, et kaikki seisoo niin kauan, kunnes sieltä tulee oikeanlainen päätös ja rahat on maksettu.

Silleen käsittämättömästi, kun vaikka kuinka kirjoitti, että katsokaa nyt, että olette laittaneet sen asumistuen oikein, niin silti!

Eräs haastateltava koki aiheuttavansa omalle työntekijälleen lisätöitä, mikä tuntui raskaalta, koska hän ei haluaisi jatkuvasti ”vaivata” häntä. Hän ei usein ole itse ymmärtänyt, mikä Kelan päätöksessä on väärin, joten hän on ollut tällaisessa tilanteessa yhteydessä omaan työntekijäänsä sosiaalitoimessa, joka sitten on selvittänyt tilannetta ja päätöstä.

Erilaisiin sosiaalietuuksiin liittyy paljon niin asiakkaita, kuin työntekijöitäkin kuormittavaa ja aikaa vievää byrokratiaa. Eräs haastateltavista kertoi, kuinka lääkäri oli kirjoittanut hänelle lääkeresepin perusrasvaan atooppisen ihon hoitoon, mutta kyseinen voide ei kuulunutkaan perustoimeentulotukeen kuuluvalla apteekin maksusitoumuksella automaattisesti katettaviin lääkkeisiin. Sen sijaan lääkärin piti kirjoittaa Kelaan selvitys siitä, minkä sairauden hoitoon kyseinen voide on, ja miksi hän on sitä määrännyt, vaikka samat tiedot löytyivät jo lääkeresepistä.

Tukien byrokraattisuuteen liittyy myös se, että eri tuet vaikuttavat toisiinsa, jolloin yhden muuttuminen vaikuttaa myös muihin. Yksi haastateltavista arvioi, että hänen taloudellinen tilanteensa ei paranisi, vaikka hän saisi peruspäivärahan sijaan ansiosidonnaista työttömyysturvaa tai osa-aikaista ansiotuloa, koska silloin hänen asumistukensa olisi pienempi ja tulot eivät käytännössä hirveästi muuttuisi. Toinen haastateltavista, joka vastikään pääsi työkyvyttömyyseläkkeelle, luetteli, kuinka eläkkeelle siirtyminen vaikutti hänen muihin tukiinsa. Eläke myönnettiin takautuvasti, joten häneltä perittiin takaisin vammaistuki kahdeksalta kuukaudelta, josta hänen piti tehdä selvitys, jotta takaisinperinnästä luovuttaisiin, tai sitä kohtuullistettaisiin. Lisäksi hänen piti hakea eläkkeensaajan hoitotukea, joka on käytännössä sama tuki kuin vammaistuki, mutta vain eri nimikkeellä. Häneltä myös perittiin samalta ajalta takaisin yleistä asumistukea, ja hänen piti hakea sen tilalle eläkkeensaajan asumistukea.

Haastateltavat kuvasivat joutuvansa eri tilanteissa eri toimijoiden väliin pompoteltavaksi, kun mikään taho ei ota heidän tilanteestaan koppia, tai oikein tiedä, kenen hoidettavaksi asia kuuluu.

Kela sanoo, että eikun sosiaalitoimesta haet ja sosiaalitoimi sanoo, että eikun Kelasta haet ja sitten vaan -- kun koko ajan vaan sanotaan, että seuraava, missä se seuraava luukku on, että jään sinne vaan luukkujen väliin ja tipun jonnekin [syvyyteen].

Kaksi haastatelluista asiakkaista on elänyt perustoimeentulotuella ennen sen siirtymistä Kelaan, ja heistä molemmat kuvasivat toimeentulotuen myöntämisen toimineen paremmin kunnissa. En kysynyt haastateltavilta tästä, vaan he molemmat nostivat sen oma-aloitteisesti esiin. Sosiaalitoimessa asiakkaan kokonaistilanne tunnettiin, ja asiakas huomioitiin paremmin yksilönä. Asiakas ei välttämättä osaa tai tajua kirjoittaa perustoimeentulotukihakemukseen jotain sen myöntämisen kannalta oleellista seikkaa, joka asiakkaan tuntevalla työntekijällä olisi jo tiedossa. Perustoimeentulotuen myöntämisen koettiin muuttuneen joustamattommaksi sen jälkeen, kun sen myöntäminen siirtyi Kelaan.

Se oli paljon enemmän semmonen henkilökohtaisempi kartoitus aina joka kerta kun kävi.

No mun mielestä siinä ei toimi se tavallaan yksilöllisyys just. Et mikä on ennen toiminut.

6.3 Työntekijöiden rooli

Haastateltavat kertoivat saaneensa sosiaalitoimesta asiallista neuvontaa ja hyvää ohjeistusta rahan käytössä ja maksuista huolehtimisessa, sekä kannustusta järkevään rahan käyttöön. Asiat oli selitetty ymmärrettävästi. He eivät kokeneet saaneensa samanlaista neuvontaa tai ohjausta Kelasta, mutta toisaalta he eivät myöskään kaivanneet sitä. On selkeämpää, että ohjaus tulee yhdestä paikasta.

Ne ei [Kelasta] pystyis ehkä semmoseen ohjaukseen, et se aika pitkälti jää kunnalle. Et niille on vaan helppo sanoo, et ota yhteyttä omaan sosiaaliasemaan, et nää on sun tulos, tai mitä sä voit meiltä saada ja sitten vaan ohjataan pois.

Haastatteluista nousi, että saatu neuvonta ja ohjaus koettiin haastateltavien tilanteesta huolehtimisena.

Toiset kokee sen negatiivisena sen, että puututaan hänen asioihinsa. -- Minä en sitä loukkauksena oo ottanut. Päinvastoin, että se on, että ovat pitäneet huolta, ettei mene huonompaan suuntaan.

Haastateltavat korostivat oman tai tutun työntekijän tärkeyttä. Kun työntekijä tuntee asiakkaan, ei tämän tarvitse niin sanotusti aloittaa alusta joka kerta ja kertoa kaikkea uudestaan, ja lähteä rakentamaan luottamuksellista suhdetta uudelleen. Omatyöntekijän rooli liittyi vahvasti aiemmin esille nostettuun asiakkaan yksilölliseen huomioimiseen ja joustavuuteen. Omatyöntekijän kanssa voi jutella myös aiheen vierestä, ja häneltä saa henkistä tukea. Haastateltavat katsoivat myös saavansa omatyöntekijältä tukea ja apua Kelan päätöksiin liittyvien epäselvyyksien selvittämiseen.

Musta tuntuu et enemmän tää, että mä käyn täällä, niin se on enempi sitä henkistä tukee. Et vaikka ei olis mitään asiakaan, niin sit aina me sit kuitenkin sovitaan uus aika et nähään ja käydään elämää läpi ja sit tietyn väliajoin tulee joku Kela-katastrofi, mitä pitää selvittää.

Haastateltavien kokemukset eivät kuitenkaan olleet ainoastaan positiivisia. Aineistosta nousi kuvauksia tilanteista, joissa työntekijän ja asiakkaan välinen valta-asema oli johtanut siihen, että työskentelyn tavoitteet olivat tulleet yksinomaan työntekijältä. Työntekijöillä on oma käsityksensä siitä, mitä asiakkaalta voidaan vaatia, vaikka asiakas itse tietää, ettei oma toimintakyky mahdollista asetettuja vaatimuksia. Haastateltavat toivovat työskentelyotteen olevan enemmän asiakkaan omat ajatukset ja toiveet huomioivaa. Tuetaan asiakasta arjessa sen sijaan, että yritetään rakentaa arjesta työntekijän näköistä. Kuunnellaan asiakkaan omia ehdotuksia siitä, mikä häntä parhaiten auttaisi ja tukisi.

Onko ne jotenkin tämmösiä bulkkiehdotuksia jollekin, silleen että oikeesti kun ei sitä asiakasta -- tunne, niin sitten voi heitellä näitä perusehdotuksia, jotka ei tavoita ollenkaan, että missä oikein ollaan ja missä mennään.

Haastateltavat kaipaivat työskentelyyn ajattelumallia tasavertaisesta tiimistä, jossa asiakas on yhdenvertainen jäsen. Tiimi työskentelee yhdessä asiakkaan tilanteen parantamiseksi. Haastateltavilla oli hyviä kokemuksia verkostotyöskentelystä, joka oli toiminut juuri tällaisena tiiminä.

Haastatteluista nousi kehittämiskohteeksi myös erilaisista tukimahdollisuuksista tiedottaminen. Eräs haastateltavista kertoi kuulleensa ystäviensä kautta esimerkiksi siitä, että lasten harrastusmenoihin voi saada täydentävää toimeentulotukea. Hän ajatteli, että se parantaisi monen pienituloisen ihmisen tai perheen tilannetta, jos olisi laajemmin tiedossa, minkälaisissa tilanteissa harkinnanvaraista toimeentulotukea voi saada. Haastateltavat olivat myös sitä mieltä, että työntekijät voisivat enemmän mainostaa erilaisia kolmannen sektorin toimijoita, joilta on mahdollista saada erilaisia avustuksia ja tukea.

7 Johtopäätökset

Tässä opinnäytetyössä hain vastauksia tutkimuskysymyksiini, jotka olivat seuraavat: Millaiseksi perustoimeentulotuella elävät kokevat taloudellisen autonomiansa? Miten aikuissosiaalityössä voidaan tukea asiakkaan taloudellisen autonomian kokemusta? Tämän opinnäytetyön tuloksena perustoimeentulotuella elävät arvioivat taloudellisen autonomian rajoittuneeksi, ja sitä rajoitti ennen kaikkea tulojen pienuus. Kun kaikki tulot menevät välttämättömiin menoihin, ei taloudessa ole paljoa liikkumavaraa tai joustavuutta eri elämäntilanteissa. He kokivat, että työllistyminen olisi ainoa tapa parantaa taloudellista tilannetta, mutta se ei ollut heidän tilanteessaan todennäköistä, minkä takia he kokivat, ettei heillä ole mahdollisuutta irrottautua perustoimeentulosta pitkään aikaan. Nämä tulokset ovat yhteneväisiä Latvalan (2007) tutkimuksen kanssa.

Sosiaaliturvan monimutkaisuus ja eri tukien yhteensovittamisen haasteet ovat laajasti tunnistettuja ongelmia. Tämän opinnäytetyön tuloksissa sama epäkohta nousee esiin. Valtioneuvosto on asettanut vuoden 2020 keväällä komitean valmistelemaan kokonaisvaltaista sosiaaliturvauudistusta. Komitea on nimennyt sosiaaliturvan keskeisimmiksi ongelmakohtiksi muun muassa sosiaaliturvan monimutkaisuuden ja ansiotyön ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021.) Sosiaaliturvan monimutkaisuutta on lähdetty purkamaan erilaisilla kokeiluilla esimerkiksi vastikkeettomasta perustulosta (Kangas, Jauhiainen, Simanainen & Ylikännö 2020), jonka mukaan perustuloa saaneet kokivat niin psyykkisen, kuin taloudellisen hyvinvointinsa paremmaksi, sekä olivat tyytyväisempiä elämäänsä. Perustulon työllistämisaikutukset jäivät vähäiseksi. Toinen esimerkki on juuri muutama päivä ennen tämän opinnäytetyön julkaisua ilmestynyt raportti, jossa esitetään ratkaisuksi redusoitua perustilimallia (Pyykkönen, Pyykkönen & Pulli 2021). Mallissa työmarkkinatuki, peruspäiväraha ja

opintoraha korvataan perustilillä ja sitä tukevalla osallistumistulolla. Molemmat mallit perustuvat tukiin liittyvän byrokratian ja tarveharkinnan vähentämiseen ja työnteon kannustinloukujen purkamiseen.

Haastateltavat kuvasivat Kelan kanssa asioimisen vaikeaksi, mikä eroaa osin aiempien tutkimusten tuloksista, joissa perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan oli myös positiivisia kokemuksia. Mietin, vaikuttiko tuloksiin se, että haastateltavat olivat pitkäaikaisia aikuissosiaalityön asiakkaita tilanteessa, jossa perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan oli kulunut jo useampi vuosi. Heillä on kaikilla jokin syy aikuissosiaalityön asiakkuuteen. Kuten aiemmissa tutkimuksissa oli käynyt ilmi, perustoimeentulotuen siirtymiseen Kelaan ovat olleet eniten tyytyväisiä he, joilla ei ole muuta tuen tarvetta, kuin taloudellinen tuki, ja he pystyvät itsenäisesti hakemaan toimeentulotukea Kelan sähköisen asioinnin kautta. Kirsi Juhila kirjoittaa artikkelissaan kunnallisen aikuissosiaalityön haasteista vuosikymmen ennen Kela-siirtoa: asiakkailla on kokemus, ettei heidän yksilöllistä elämäntilannettaan huomioida päätöksenteossa tarpeeksi, he eivät ole saaneet riittävää ohjausta ja neuvontaa, ja heitä pompotellaan luukulta toiselle (Juhila 2008, 73). Näyttäisi siis siltä, että aiemmat haasteet kunnan sosiaalitoimessa ovat nyt siirtyneet Kelan harteille perustoimeentulotuen siirryttyä sinne.

Haastateltavat kokivat tilannettaan vaikeuttavan perustoimeentulotuen virheelliset päätökset ja päätöksissä olevat huolimattomuusvirheet. Turkian tutkimuksessa (2021, 120-121) ratkaisutyön kiireen nähtiin heikentävän toimeentulotukipäätösten laatua, ja vaikeuttavan Kelan ja kunnan yhteistyötä, kun virheelliset päätökset johtivat ylimääräiseen selvittely- ja neuvontatyöhön niin sosiaalitoimessa kuin Kelassa. Ratkaisutyötä tekevillä Kelan työntekijöillä ei tutkimuksen mukaan ollut tarpeeksi aikaa tutustua asiakkaan tilanteeseen (Turkia 2021, 120). Toisaalta koska ratkaisutyötä tekevät Kelan työntekijät eivät tunne asiakkaan elämäntilannetta, johtaa se siihen, että asiakkaan tilanteeseen perehtyminen voi viedä enemmän aikaa (Saikku & Kuivalainen 2013, 120).

Haastateltavien saama ohjaus ja neuvonta taloudellisissa asioissa keskittyi lähinnä rahankäytön hallintaan, kuten ohjaukseen laskujen maksamisesta ja kannustukseen rahan käytön järjestyksen. Haastateltavien kuvaaman toimintatavan lisäksi työskentelyn tavoitteena tulisi kuitenkin olla myös pitkäjänteisen taloudellisen toimintakyvyn parantaminen. Samaa toteaa Rantanen tutkielmassaan: Asiakkaan taloudellisten teemojen kanssa työskentelevä sosiaalialan ammattilainen saattaa keskittyä työssään ainoastaan nykyhetkeen, nykyisten haasteiden ratkaisemiseen. Tärkeää olisi kuitenkin taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen kokonaisvaltaisesti. Siihen kuuluvat asiakkaan talousosaamisen vahvistaminen muillakin kuin rahan käytön hallinnan alueilla, sekä yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttaminen. (Rantanen 2020, 23, 26.) Yksittäisen työntekijän vaikuttamismahdollisuudet yhteiskunnallisiin rakenteisiin ovat pienet, mutta toisaalta esimerkiksi sosiaalihuoltolaki velvoittaa sosiaalialan ammattilaisia rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen (1301/2014, 7 §). Karjalainen, Metteri ja Strömberg-

Jakka (2019, 64) nostavat aikuissosiaalityön tulevaisuus selvityksessä yhdeksi kehittämiskohdeeksi ja toimenpide-ehdotukseksi taloussosiaalityön saralla rakenteellisen sosiaalityön osuuden vahvistamisen köyhyyttä aiheuttaviin rakenteisiin vaikuttamisessa.

Aikuissosiaalityössä voidaan tukea asiakkaan taloudellisen autonomian kokemusta tarjoamalla asiakkaalle eri vaihtoehtoja ja osallistamalla häntä työskentelyyn. Taloudellinen toimintakyky tulisi huomioida kokonaisuutena, ja työskentelyotteen tulisi olla suunnitelmallinen, kokonaisvaltaiseen tilanteen parantamiseen tähtäävä. Työskentelyn tulee kuitenkin tapahtua asiakkaan ehdoilla, yhteiseen tavoitteeseen tähtäävänä tiiminä, kuten haastatteluissa kuvattiin.

8 Pohdinta

Kuten tämänkin opinnäytetyön tuloksissa kävi ilmi, monet työttömät kokevat osa-aikaisen tai pätkätyön vastaanottamisen taloudellisesti kannattamattomaksi. Työttömyys- ym. tukien kannustinloukkuja on pyritty pitkään, ja pyritään edelleen, poistamaan; työn vastaanottaminen tulisi aina olla taloudellisesti kannattavampi vaihtoehto, oli kyseessä sitten osa-aikainen työ tai lyhytaikainen keikkatyö. Kannustinloukuista keskusteltaessa tulee ottaa huomioon myös se, että vaikka paperilla osa-aikaisesta työstä saa enemmän tuloja kuin työttömänä, voi muuttuneista tuloista johtuva tukien tarkistaminen ja tulojen huomioiminen takautuvasti oikeasti vaikeuttaa taloudellista tilannetta. Tieto kahden viikon päästä maksettavasta palkasta ei paljoo lohduta, jos sillä hetkellä ei ole yhtään rahaa käytössä.

Olen itse törmännyt töissä usein siirtymävaiheen aiheuttamaan taloudelliseen ahdinkoon asiakkailla. Oli kyseessä sitten siirtyminen eri tuelta toiselle, kuten valmistuttuaan opintotuelta työmarkkinatuella tai vanhempainpäivärahalta lasten kotihoidon tukeen, tai töiden alkaminen tai päättyminen, niin muuttuneet maksupäivät ja uusien tukien hakemusten käsittelyaika johtaa usein väliaikaiseen tilanteeseen, jossa asiakkaalla ei todellisuudessa ole käytettävissään riittävästi rahaa elämiseen ja muihin menoihin. Esimerkkinä tilanne, jossa henkilö on aloittanut ansiotyön, ja ensimmäinen palkanmaksupäivä on kuun 15. päivä. Tuleva ansiotulo laskeetaan sen kuukauden tuloksi, jolloin henkilölle ei enää synny oikeutta perustoimeentulotukeen. Tämä johtaa siihen, ettei hän saa alkukuulle tukea tullakseen toimeen, mutta hänellä ei myöskään ole vielä tulevia palkkatuloja käytössään.

Sosiaaliturvan kehittämiseen ei ole yksinkertaista ratkaisua, tai se olisi keksitty jo aikapäiviä sitten. Mielestäni tärkeimmät kehittämiskohteet ovat ensinnäkin tukien byrokraattisuus, varsinkin perustoimeentulotuen, jota joutuu pahimmassa tapauksessa hakemaan kuukausittain vuodesta toiseen, ja joka työllistää niin tuen hakijaa kuin sen myöntäjääkin suhteettoman paljon. Toiseksi lähtisin kehittämään edellisessä kappaleessa esiin tuomaani siirtymävaihetta. Mielestäni kokeilemisen arvoinen lähestymistapa olisi erään haastateltavankin esiin nostama

mahdollisuus siihen, että tulot voisivat väliaikaisesti ylittää perustoimeentulotuessa huomioit-
dut menot tai jonkin toisen tuen tulorajat ilman, että siitä seuraisi tuen leikkaamista tai ta-
kaisinperimistä. Tällöin ei syntyisi tilannetta, jossa yhtäkkiä ei ole mitään tuloja, vaan siir-
tymä tuelta toiselle tai ansiotulojen alkaminen/loppuminen olisi hallitumpaa, ja vältyttäisiin
paljolta stressiltä ja epävarmuudelta.

Opinnäytetyön aineistossa näkyi vahvasti sosiaalitoimen ja Kelan vastakkainasettelu; sosiaali-
toimi vs. Kela. Vaikka toteutin haastattelut ulkopuolisena opiskelijan roolissa, edustin kuiten-
kin haastateltaville vahvasti sosiaalitoimea, sillä haastateltavat valikoituivat tutkimukseen ai-
kuissosiaalityön asiakkuuden kautta, ja lisäksi olin siellä myös töissä ja haastattelut pidettiin
sosiaalitoimen tiloissa. Jäin pohtimaan sitä, olisivatko tulokset olleet erilaisia, jos olisin edus-
tanut Kelaa, tai haastateltavat olisivat valikoituneet Kelan ”asiakkuuden” kautta.

Taloudellinen autonomia oli aluksi vaikeasti lähestyttävä ja vieras termi, mikä johti siihen,
että haastattelut etenivät eri lailla, kuin olin etukäteen kuvitellut. Koska taloudellinen auto-
nomia itsessään oli terminä vieras, ei haastatteluissa tuntunut mielekkäältä lähteä kysymään
sen vaikutuksista taloudenhoidon motivaatioon, mikä oli minun yksi alkuperäinen tutkimuskysy-
symykseni. Tästä syystä olen tässä työssä keskittynyt kahteen muuhun tutkimuskysymykseen,
joihin sain mielestäni hyvin vastaukset. Olisi ollut myös hyvä, jos olisin tehnyt ennen haastat-
teluita niin sanotun testihaastattelun, ja testannut haastattelurunkoa. Haastateltavat eivät
välttämättä ymmärtäneet samalla lailla haastattelun teemoja, kuin miten olin ne itse ajatel-
lut. Koska autonomia oli terminä vaikeasti lähestyttävä, olisin myös voinut miettiä erilaista
lähestymistapaa teemaan. Kysyin haastatteluissa sitä, miten haastateltavat mieltävät talou-
dellisen autonomian, ja he lähtivät hahmottamaan sitä sen kautta, saavatko itse päättää, mi-
hin käyttävät saamansa tuen. Autonomiia ei rajoittanut mahdollinen tukien käytön kontrolli,
vaan ennen kaikkea tukien riittämättömyys muihin kuin välttämättömiin menoihin.

Autonomia on ylipäättään vaikeasti määritettävissä oleva ilmiö. Voidaan kysyä, onko kukaan
loppujen lopuksi taloudellisesti autonominen. Hyvätuloisen työssäkäyvän on ihan samalla lailla
maksettava pakolliset menot, kuten asuminen ja ruoka, kuin pienituloisemmankin. Toisaalta
pakollisten menojen jälkeen hyvätuloisella jää käteen enemmän rahaa, jolloin hänellä on
myös enemmän vapautta käyttää rahansa mihin haluaa. Yhteiskunnallisessa keskustelussa tun-
tuu olevan hyväksytyä arvostella ja tuomita pienituloisten rahankäyttöä. Monet tuntuvat
ajattelevan, että köyhien tulisi elää tietynlaista pelkistettyä elämää, johon kuuluvat vain pe-
rusvälttämättömyydet. Myöskään välttämättömien menojen määrittäminen ei ole helppoa,
sillä jokaisella on oma ajatus siitä, mikä on hänelle välttämätöntä.

Vaikka opinnäytetyön otanta oli pieni ja laadullisen tutkimuksen tavoite ei ole yleistettävissä
oleva tulos, tulokset saivat vahvistusta aiemmista tutkimuksista, joten ajattelen, että tulok-

set ovat luotettavia. Mielestäni ne myös kuvaavat hyvin tutkittua ilmiötä, mikä on yksi luotettavuuden kriteeri (Kananen 2009, 87). Haastatteluiden tulokset olivat melko yksimielisiä, joten haastatteluiden lisääminen ei olisi välttämättä tuonut hirveästi enempää tietoa tutkittavasta aiheesta. Puhutaan myös saturaatiosta, jolla tarkoitetaan sitä, että aineisto alkaa toistaa itseään, eikä siitä tutkimusongelman kannalta enää nouse uutta tietoa (Tuomi & Hirvioja 2018, 74). Vaikka lähdin tekemään haastatteluja avoimin mielin, huomasin kuitenkin ensimmäisen haastattelun aikana, että minulla oli oikeastaan jo ajatus siitä, minkälaisia vastauksia haastateltavilta odotin. Tämä ei kuitenkaan heikennä opinnäytetyön luotettavuutta, sillä koen raportoineeni tulokset objektiivisesti, enkä esimerkiksi yrittänyt ohjata haastatteluja tiettyyn suuntaan.

Esittelen opinnäytetyön tulokset toimeksiantajana toimineessa aikuissosiaalityön yksikössä aikuissosiaalityön tiimille. Opinnäytetyön tuloksia voi hyödyntää aikuissosiaalityön kehittämistyössä myös muualla kuin kyseisessä yksikössä, sillä ne eivät ole sidottuja kyseiseen yksikköön. Aikuissosiaalityön työntekijät voivat reflektoida opinnäytetyössä esiin nostamiensa asiakkaiden kokemuksia, ja peilata niitä omaan työhönsä ja työtapoihinsa. Asiakkaan tilanteesta riippuen taloudellista toimintakykyä voi lähteä vahvistamaan ihan käytännön harjoittelulla, jolloin taloudenhallinnan taitoja harjoitellaan asiakkaan kanssa esimerkiksi rahankäyttöä ja tiliotteita tutkimalla ja laatimalla kuukausibudjetin, sekä velkatilannetta selvittämällä. Jos taloudelliset vaikeudet johtuvat esimerkiksi rahapeliongelma-asta, tulisi työskentelyssä keskittyä ongelmien juurisyihin pelkän korjaavan avun sijaan. (Karjalainen 2019, 44.) Itse näkisin, että tärkeintä on yhdessä asiakkaan kanssa määritellä työskentelylle pitkäjänteinen tavoite, joka lähtee asiakkaan omista toiveista; oli se sitten velkakierteen katkaisu ja velkojen selvitys; tai rahankäytön suunnittelu siten, että se riittää koko kuukaudeksi. Tämä yhdessä sovittu tavoite tulisi sitten pitää mielessä kaikessa työskentelyssä asiakkaan kanssa, ja tavoitteen toteutumista tulisi myös seurata.

Jatkotutkimuksena voisi selvittää perustoimeentulotuella elävien, jotka eivät ole aikuissosiaalityön asiakkaita, kokemuksia taloudellisesta autonomiasta ja vertailla niitä aikuissosiaalityön asiakkuudessa olevien kokemuksiin. Jatkossa voisi selvittää myös perustoimeentulotuella elävien kokemuksia taloudenhoidon motivaatiosta, ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Tämän opinnäytetyön tulosten mukaan perustoimeentulotuella elävien taloudellinen autonomia on rajoittunut, ja itseohjautuvuusteorian mukaisesti sisäinen motivaatio tarvitsee syntyäkseen autonomian kokemuksen.

Lähteet

Painetut

Deci, E. & Ryan, R. (toim.) 2004. Handbook of Self-Determination Research. Rochester: The University of Rochester Press.

Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. 2018. Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Valli, R. (toim.) 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. 5., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 27-50.

Juhila, K. 2008. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.) 2008. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino. 48-81.

Kananen, J. 2009. Toimintatutkimus yritysten kehittämisessä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 101. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Karjalainen, S. 2019. Taloussosiaalityötä kehittämässä. Teoksessa Zechner, M., Karjalainen, S. & Viitasalo, K. (toim.) 2019. Avauksia taloussosiaalityöstä. Kokkola: Jyväskylän yliopisto. 42-52.

Lehtomaa, M. 2008. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) 2008. Kokemuksen tutkimus. 3. painos. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 163-194.

Nykysuomen sanakirja. 1951. Ensimmäinen osa A-I. Helsinki: WSOY.

Perttula, J. 2008. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteen-teoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) 2008. Kokemuksen tutkimus. 3. painos. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115-162.

Ryan, R., Ryan, W., Domenico, S. & Deci, E. 2019. The Nature and the Conditions of Human Autonomy and Flourishing: Self-Determination Theory and Basic Psychological Needs. Teoksessa Ryan, R. (toim.) 2019. The Oxford Handbook of Human Motivation. 2. painos. New York: Oxford University Press. 89-110.

Saari, J., Behm, M. & Lagus, K. 2017. Sosiaalipummi! - Moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa. Teoksessa Saari, J. (toim.) 2017. Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press. 207-232.

Saikka, P. & Kuivalainen, S. 2013. Toimeentulotukityö kunnissa - organisointi, työnjako ja kokemukset. Teoksessa Kuivalainen S. (toim.) 2013. Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: THL. 115-147.

Sällinen, J. 2019. Taloussosiaalityö aikuissosiaalityössä: ohjausta ja motivointia. Teoksessa Zechner, M., Karjalainen, S. & Viitasalo, K. (toim.) 2019. Avauksia taloussosiaalityöstä. Kokkola: Jyväskylän yliopisto. 70-74.

Townsend, P. 1979. Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Harmondsworth: Penguin Books.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Viitasalo, K. 2019. Mistä taloussosiaalityössä on kyse? Teoksessa Zechner, M., Karjalainen, S. & Viitasalo, K. (toim.) 2019. Avauksia taloussosiaalityöstä. Kokkola: Jyväskylän yliopisto. 8-15.

Zechner, M. 2019. Olosuhteet vaikuttavat taloudelliseen toimintakykyyn. Teoksessa Zechner, M., Karjalainen, S. & Viitasalo, K. (toim.) 2019. Avauksia taloussosiaalityöstä. Kokkola: Jyväskylän yliopisto. 16-23.

Sähköiset

Asiakastieto. 2021. Maksuhäiriötilastot. Viitattu 17.4.2021. <https://www.epressi.com/media/userfiles/123829/1610012538/asiakastieto-maksuhairiotilasto-payment-default-statistics-2020.pdf>

Financial Social Work. 2020. About. Viitattu 17.9.2020. <https://financialsocialwork.com/about>

Findikaattori. 2021. Ulosottovelalliset. Viitattu 17.4.2021. <https://findikaattori.fi/fi/35>

Hakulinen, M., Lehtonen, L. & Sirjala, E. 2018. ”Ensin lapset ja sit katotaan mitä itelle jää” - lapsiperheiden kokemuksia köyhyydestä. Opinnäytetyö. Saimaan ammattikorkeakoulu. Viitattu 25.4.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2018061213615>

Hintsala, A. 2005. Autonomia ammatista poistumisen ennakoijana hoitotyössä. Nais- ja mieshoitajien arviointia ja vertailua päätöksenteosta, pätevydestä, työn tärkeydestä ja johtamisesta hoitotyössä. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. Viitattu 16.5.2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-27-0068-9>

Kangas, O., Jauhiainen, S., Simanainen, M. & Ylikännö, M. (toim.) 2020. Suomen perustulokeilun arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:15. Viitattu 7.6.2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9890-2>

Kalijärvi, K. 2019. Itseohjautuvuusteoria sosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 30.1.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202002282223>

Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. 2019. TIEKARTTA 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. Viitattu 25.5.2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4076-5>

Kela. 2017. Perustoimeentulotuki yhdenmukaisesti koko maassa. Viitattu 11.9.2020. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/4277>

Kela. 2021. Mihin menoihin perustoimeentulotukea voi saada? Viitattu 25.4.2021. <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin>

Koppa. 2015. Fenomenologinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 16.9.2020. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/fenomenologinen-tutkimus>

Laakso, S. 2019. Sanomalehden ja kahvikupillisen kaipuu: vähävaraisten yksinhuoltajien kokemuksia köyhyydestä, hyvinvoinnista ja osallisuudesta. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 25.4.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019061717140>

Laatu, M. & Heinonen, H-M. 2017. Perustoimeentulotuen Kela-siirron voittajat ja häviäjät. Kelan tutkimusblogi. Viitattu 14.5.2021. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/3873>

Laki talous- ja velkaneuvonnasta 813/2017. Viitattu 14.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170813>

Laki toimeentulotuesta 1412/1997. Viitattu 11.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>

Latvala, M. 2007. Työttömien kertomuksia sosiaalitoimen mahdollisuuksista katkaista toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkuuden kierre: ”Oonko mä nyt tään toimeentulotuen varassa loppuelämäni?” Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Viitattu 14.5.2021. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-17499>

Laulumaa, S. & Paananen, T. 2018. PERUSTOIMEENTULOTUEN KELA-SIIRTO. Asiakkaiden kokemuksia toimeentulotuen hakemisen muutoksesta. Opinnäytetyö. Centria-ammattikorkeakoulu. Viitattu 15.5.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2018121020674>

Leppänen, A., Karikoski, K. & Lindholm, R. 1991. Kaappi, laveri ja metri lattiaa. Elämää asuntolassa. Yle Areena. Viitattu 31.08.2020. <https://areena.yle.fi/audio/1-2550395>

Moilanen, T. & Moilanen, M. 2019. Perustoimeentulotuen siirtyminen kunnilta Kelalle - Asiakkaiden kokemuksia Kela-siirrosta. Opinnäytetyö. Savonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 15.5.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019112422098>

Nokela, K. 2012. Köyhän yksineläjänaisen kokemukset ja roolit. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 25.4.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201203251485>

PRO SOS. 2021. Tietoa hankkeesta. Viitattu 26.4.2021. <https://www.prosos.fi/tietoahankkeesta/>

Pyykkönen, J., Pyykkönen, T. & Pulli, P. 2021. Perustili - tie kannustavaan ja läpinäkyvään sosiaaliturvaan: kansalaiset mukaan oman elämänsä säätelyyn. Itlan raportit ja selvitykset 2021:1. Viitattu 7.6.2021. Raportti ladattavissa osoitteesta <https://perustilisimulaatio.fi/>

Pöyliö, K. 2018. Nuori toimeentulotukiasiakas kahdella luukulla: sosiaalinen tuki hajoaa, tuleeko asiakas autetuksi? Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Viitattu 15.5.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201805021155>

Rantanen, O. 2020. Kohti parempaa taloudellista huomista. Taloudellisen toimintakyvyn moniulotteinen vahvistaminen sosiaalityössä. Kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto. Viitattu 14.5.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202004243741>

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2021. Sosiaaliturvauudistus. Viitattu 13.5.2021. <https://stm.fi/sosiaaliturvauudistus>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 16.5.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Suomen perustuslaki 731/1999. Viitattu 11.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

TENK. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 24.4.2021. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

THL. 2020a. Toimeentulotuki 2019. Tilastoraportti 22/2020. Viitattu 11.9.2020. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140163/Tr22_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

THL. 2020b. Itsemääräämisoikeuden tukeminen. Viitattu 16.5.2021.

<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/itsemaaraamisoikeuden-tukeminen>

Tilastokeskus. 2020. Tulonjakotilasto 2018. Viitattu 24.9.2020. http://tilastokeskus.fi/til/tjt/2018/06/tjt_2018_06_2020-03-12_fi.pdf

Turkia, H. 2021. Monialaisen yhteistyön ja asiakasohjauksen kehittäminen Kelan ja kuntien välillä. Toimintatutkimus perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 158 | 2021. Viitattu 23.5.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021041210117>

Työttömyysturvalaki 1290/2002. Viitattu 14.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290>

Viljamaa, J. & Seppälä, R. 2018. Aikuissosiaalityö Kela-siirron jälkeen: Peruspalvelukuntayhtymä Kallion työntekijöiden kokemuksia perustoimeentulotuen siirrosta Kelalle. Opinnäytetyö. Centria-ammattikorkeakoulu. Viitattu 27.4.2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2018103116418>

Taulukot

Taulukko 1: Esimerkki aineiston ryhmittelystä	20
---	----

Liitteet

Liite 1: Tiedote opinnäytetyöstä	38
Liite 2: Osallistujan suostumus	39
Liite 3: Haastattelurunko	40

Liite 1: Tiedote opinnäytetyöstä

Hei! Opiskelen Laurea-ammattikorkeakoulussa sosionomiksi, ja teen tällä hetkellä opinnäytetyötä yhteistyössä [yksikön nimi] aikuissosiaalityön kanssa. Opinnäytetyöni on haastattelututkimus, jonka tarkoituksena on selvittää perustoimeentulotuella elävien kokemuksia taloudellisesti vapaudestaan ja sen vaikutuksista taloudenhoidon motivaatioon.

Opinnäytetyötä varten etsin nyt haastateltavaksi yli 30-vuotiaita yksin asuvia perustoimeentulokiasiakkaita. Opinnäytetyön tavoitteena on tuoda esiin perustoimeentulotuella elävien ääntä, joka usein jää sivuun julkisessa keskustelussa. Kokemusten kartoittaminen luo pohjaa aikuissosiaalityön kehittämiseen asiakkaita paremmin motivoivaksi.

Haastattelut nauhoitetaan. Haastatteluun osallistuminen ei vaadi etukäteen valmistautumista. Haastattelut ovat vapaaehtoisia ja luottamuksellisia, eikä niissä ilmi tulleita tietoja luovuteta ulkopuolisille. Haastatteluiden tuloksia hyödynnetään opinnäytetyön raportissa, jonka valmistumisen jälkeen nauhoitteet ja muu tutkimusaineisto tuhoetaan. Haastateltavien henkilöllisyys ei käy ilmi opinnäytetyön raportissa.

Opinnäytetyön tulokset julkaistaan kirjallisessa raportissa, joka julkaistaan Theseuksessa. Opinnäytetyön hyväksymisen ja julkaisemisen jälkeen nauhoitteet ja muu tutkimusaineisto hävitetään tietoturvasyistä. Opinnäytetyön arvioitu valmistumisaika on joulukuussa 2020. Opinnäytetyölle on myönnetty Helsingin kaupungin tutkimuslupa [tutkimusluvun nro].

Mikäli haluaisit osallistua haastatteluun, ole minuun yhteydessä sähköpostilla tai jätä yhteystietosi (nimi sekä puhelinnumero ja/tai sähköpostiosoite) [yksikön nimi] aikuissosiaalityön tiimille. Haastattelut toteutetaan [yksikön sijainti] tiloissa loka-marraskuussa 2020. Haastatteluiden arvioitu kesto on 45-60 minuuttia. Haastattelut on myös mahdollista toteuttaa etäyhteydellä. Kerron mielelläni myös lisää opinnäytetyöstä!

Ystävällisin terveisin,

Anton Laaksonen
sosionomiopiskelija
Laurea-ammattikorkeakoulu
anton.laaksonen@student.laurea.fi

Liite 2: Osallistujan suostumus

Opinnäytetyö: Kuka määrää köyhää? Perustoimeentulotuella elävien kokemus taloudellisesta autonomiasta.

Minua on pyydetty osallistumaan tiedonantajana yllä mainittuun opinnäytetyöhön. Olen lue-
nut ja ymmärtänyt saamani kirjallisen tiedotteen opinnäytetyöstä. Minulle on kerrottu tiedot-
teen sisältö myös suullisesti, ja minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä suullisesti,
puhelimitse tai sähköpostitse. Olen saanut tiedon henkilötietojen käsittelystä opinnäyte-
työssä.

Ymmärrän, että tietojani käsitellään luottamuksellisesti ja tietoturvallisesti eikä niitä luovu-
teta ulkopuolisille. Henkilöllisyyteni ei tule ilmi tutkimustuloksia raportoitaessa. Ymmärrän,
että osallistumiseni on vapaaehtoista ja voin kieltäytyä siitä ja peruuttaa suostumukseni koska
tahansa ilmoittamatta syytä ja ilman, että siitä koituu minulle mitään haittaa. Voin halutes-
sani olla vastaamatta joihinkin kysymyksiin, voin keskeyttää haastattelun tai peruuttaa osal-
listumiseni opinnäytetyöhön. Olen tietoinen siitä, että mikäli keskeytän osallistumisen tai pe-
ruutan suostumuksen, jo tallennettuja tietoja voidaan käyttää osana tutkimusaineistoa, mi-
käli ne on ehditty analysoida.

Opinnäytetyön tulokset julkaistaan Theseuksessa. Opinnäytetyön hyväksymisen ja julkaisemi-
sen jälkeen nauhoitteet ja muu tutkimusaineisto mukaan lukien tämä suostumuslomake hävi-
tetään tietoturvallisesti. Opinnäytetyön arvioitu valmistumisaika on joulukuussa 2020.

_____, ___/___/2020

Paikka ja aika

Suostun osallistumaan opinnäytetyöhön.

Suostun henkilötietojeni käsittelyyn tietosuojaselosteen mukaisesti.

Suostumuksen antaja:

Suostumuksen vastaanottaja:

_____

_____

Osallistujan allekirjoitus

Opinnäytetyön tekijän allekirjoitus

_____

_____

Nimenselvennys

Opinnäytetyön tekijän nimi

Liite 3: Haastattelurunko

Taustatiedot

- ikä ja elämäntilanne (työtön, eläkkeellä tms.)
- kuinka pitkään olet elänyt perustoimeentulotuella

Taloudellinen autonomia eli vapaus

- minkälaisena koet taloudellisen vapautesi?
  - mikä mahdollistaa taloudellista vapautta?
  - mikä rajoittaa sitä? (esim. maksuhäiriömerkintä, ulosotto, sen vaikutukset)
- pyritkö lisäämään taloudellista vapautta? millä keinoin?
- tukien ennakoimattomuus ja sen vaikutukset
- millainen mahdollisuus irrottautua perustoimeentulotuesta pitkällä aikavälillä?

Työntekijän rooli ja järjestelmä

- minkälaista ohjausta olet saanut Kelasta tai sosiaalitoimesta taloudellisiin kysymyksiin ja miten olet kokenut ne?
- muuttaisitko työntekijöiden lähestymistapaa jotenkin?
- mitä muuttaisit nykyisessä toimeentulokijärjestelmässä ylipäättään vai muuttaisitko mitään?

Taloudenhallinta

- minkälaisena arvioit omat taloudenhallintataitosi?
  - Apu-/esimerkkikysymyksiä: Saatko maksettua laskut ajallaan? Onko vuokran maksaminen haasteellista? Tuleeko se yleensä hoidettua ajallaan? Onko sinulla velkoja, osamaksuja, luottohäiriömerkintä, jotain ulosotossa? Riittääkö raha yleensä ruokaan, puhelinlaskuun, vaatteisiin?
- minkälainen vastuu Kelalla ja sosiaalitoimella on toimeentulostasi? miten itse pystyt kantamaan siitä vastuuta?

Lopuksi: onko jotain lisättävää, tulee muuta mieleen aiheesta?